

Strip u nastavi likovne kulture

Sakoman, Bernarda

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:457407>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja - Odsjek za razrednu nastavu
Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij (jednopedmetni)

Bernarda Sakoman

Strip u nastavi likovne kulture

Diplomski rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja - Odsjek za razrednu nastavu
Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij (jednopedmetni)

Strip u nastavi likovne kulture

Diplomski rad

Student/ica:

Bernarda Sakoman

Mentor/ica:

Doc. art. Saša Živković

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Bernarda Sakoman**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Strip u nastavi likovne kulture** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 30. lipanj 2018.

Sadržaj

1.UVOD	1
2.STRIP-DEVETA UMJETNOST	3
3.POVIJEST STRIPA	8
3.1.Povijest stripa u Europi	8
3.2. Povijest stripa u Americi	9
3.3. Povijest stripa u Hrvatskoj	15
4.ELEMENTI STRIPA	19
4.1. Tema	19
4.2. Kadar	20
4.2.1. Kompozicija likovnog djela	21
4.3. Odnos slike i teksta	22
4.4. Linija, ploha i boja	24
4.6. Analiza stripa	27
5.STRIP U NASTAVI LIKOVNE KULTURE	30
5.1. Nastavne teme	30
5.2. Tehnike crtanja stripa	31
6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	33
6.1. Cilj istraživanja	33
6.2. Problem istraživanja	33
6.3. Uzorak i metode istraživanja	33
6.4. Postupak istraživanja	34
7. ANALIZA LIKOVNIH RADOVA	35
7.1. Analiza likovnih radova prvog razreda	36
7.1.1. Analiza uspješnosti likovnih radova prvog razreda	38
7.2. Analiza likovnih radova drugog razreda	41
7.2.1. Analiza uspješnosti likovnih radova drugog razreda	43

7.3. Analiza likovnih radova trećeg razreda	47
7.3.1. Analiza uspješnosti likovnih radova trećeg razreda	49
7.4. Analiza likovnih radova četvrtog razreda	53
7.4.1. Analiza uspješnosti likovnih radova četvrtog razreda	55
7.5. Analiza anketa trećeg i četvrtog razreda.....	59
7.6. Rezultati i rasprava	62
8.ZAKLJUČAK	64
9. LITERATURA:.....	65
10.SAŽETAK:.....	67
11.SUMMARY:	68
12. ŽIVOTOPIS	69
12.POPIS TABLICA	70
13.POPIS ILUSTRACIJA	70
13.1. Popis grafova.....	70
13.2. Popis slika.....	71
14.PRILOZI	73

1.UVOD

„... koliko god svijet stripa izgleda jednostavan u očima onih koji ga analiziraju samo letimičnim razgledanjem, on je satkan od spleta složenih elemenata, koji postaju jasni samo pomnim praćenjem.“ (Novaković, 2012: 5)

Putem osjetila vida primamo čak 90% informacija iz okoline. Strip, kao vizualni medij, prenosi informacije putem slike i teksta. Onomatopejom prenosi informacije zvuka, a putem realističnih i detaljnih tekstura pojedinih predmeta taktilne informacije. Koncept stripa provlačio se od samih početaka ljudskog izražavanja. Prve crteže nalazimo u doba paleolitika kada je čovjek ostavljao otiske ruku na zidovima špilja te crteže životinja. Prva pisma su stilizirani crteži koji predstavljaju određene riječi. Primjerice sumersko, maursko, egipatsko, ili kinesko koje se još uvijek koristi. Riječi s vremenom postaju sve apstraktnije. Književnost i slikarstvo djeluju potpuno neovisno jedno od drugog sve do kraja 19. stoljeća. U književnosti se tada javlja modernizam, kasnije i postmodernizam u kojem su pjesnici istraživali formu umjetničkog djela kojom bi prenijeli svoje misli i svjetonazore. S druge strane u umjetnosti se pojavljuje pregršt novih pravaca koji su se posvetili otkrivanju boja, svjetlosti i oblika. Prvi pravac koji je prikazivao emocije u slikama bio je romantizam. Tendencija eksperimentiranja i propitivanja nastavila se u futurizmu, dadaizmu, kubizmu itd. Ovakvim izražavanjem pjesnika i slikara dolazi do ponovnog spajanja dva osnovna izražajna elementa: crteža i teksta što se odrazilo i na pojavu modernog stripa.

Strip je pronašao svoj put i do nastave u osnovnim školama. Nastavnim planom i programom iz 2006.godine utvrđeno je upoznavanje učenika sa stripom u nastavi hrvatskoga jezika i likovne kulture. Djeca o stripu uče u nastavi hrvatskoga jezika u području medijske kulture, dok u likovnoj kulturi uče i primjenjuju likovne elemente stripa. Kao još jedan dokaz koliko je strip bitan medij, nameće se inicijativa „*Strip u lektire*“, Irene Jukić-Pranjić iz 2015. godine kojom se želi povećati broj stripova na popisu lektire te tako djecu upoznati s bogatom povijesti stripa.

Najjednostavnija definicija stripa je priče u slikama. Naime, strip se sastoji od kratkih rečenica koje su uglavnom povezane sa slikom te svojom formom potiče učenike na čitanje. Nadalje, elementi stripa mogu se povezati i s drugim medijima poput crtanih filmova u kojima se nizom crteža i njihovim prikazivanjem implicira pokret. Učenici se susreću s kadrom i njegovim vrstama te ih uočavaju i razlikuju na konkretnim primjerima. Na reklamama i plakatima uočavaju vizualni odnos slike i teksta kojim se prenose informacije potrošačima. Tekst je pisan velikim, jasnim i čitljivim slovima. Ljudima prenosi osnovne informacije koje mogu brzo pročitati. Slika je dominantna i treba privući pažnju prolaznika. Slično je i kod stripa gdje slikom dobivamo vizualne informacije o mjestu radnje, likovima i njihovim emocijama koje se mogu iščitati iz govora tijela dok tekst prenosi dijaloge i razmišljanja likova. Tekst omogućuje razumijevanje radnje koja je prikazana slikom. U nekim kadrovima oni ovise jedno o drugom, a u nekima mogu djelovati samostalno i utjecati na brzinu odvijanja radnje.

U diplomskom radu, istraživanje stripa u likovnoj kulturi podijeljeno je na dva dijela. Prvi, teorijski, dio čine četiri poglavlja. U prvom poglavlju „*Strip- deveta umjetnost*“ strip se definira kao samostalan vizualni medij. Iznose se njegove sličnosti i razlike s drugim medijima. U drugom poglavlju „*Povijest stripa*“ opisan je razvoj stripa. Njegovi začetci naziru se već u pretpovijesti gdje su se umetanjem teksta u slike opisivali važni događaji i običaji. Od 19. stoljeća, kada nastaju prvi pokušaji modernog stripa, razvoj možemo pratiti u američkoj, europskoj i japanskoj tradiciji. Zbog opširnosti bit će obrađena američka i europska, te posebno hrvatska povijest stripa. U trećem poglavlju „*Elementi stripa*“ svaki element je definiran, opisan i objašnjen u korelaciji s nastavnim predmetima Hrvatskoga jezika i Likovne kulture. Četvrto poglavlje „*Strip u likovnoj kulturi*“ temelji se na nastavi likovne kulture u nižim razredima osnovne škole i likovnim elementima stripa. Svojom teorijskom osnovom čini uvod u drugi dio rada koji, kroz praktični dio, odnosno održane sate likovne kulture u nižim razredima osnovne škole, istražuje na koje načine djeca usvajaju elemente stripa i primjenjuju te elemente u svom radu. Istražuju se, prije svega, vizualni aspekti stripa. Stripovi nastali na satu likovne kulture biti će vrednovani po utvrđenim kriterijima uspješnosti realizacije. S druge strane biti će istraživani dječji stavovi o stripu putem anketnog listića. Istraživanje je kvantitativno, a provest će se u Osnovnoj školi Antuna Kanižlića u Požegi.

2.STRIP-DEVETA UMJETNOST

Ljudi su od najranijeg doba imali potrebu izraziti se. Dok još nisu poznavali pismo činili su to crtežima. Prve crteže nalazimo u špiljama. Najčešće su to bili prikazi životinja i njihovih lovaca te otisci prstiju. Pretečom pisma smatraju se egipatski hijeroglifi koji su oslikavali zvukove, poput naše abecede. Specifični su po tome što su zvukovi prikazani crtežima, a ne slovima, kako smo navikli, te predstavljaju elemente vizualne realnosti. Zanimljivu korelaciju takvog teksta i slike nalazimo na papirusu Grenfeld gdje se slikovni prikazi gotovo poistovjećuju sa dijelovima teksta. Kompozicija prikazuje stvaranje svijeta te izmjenu života i smrti. Ljudska želja za prikazivanjem raznih događaja vidljiva je i u grčkoj kulturi. O tome svjedoči isklesani prizor lova koji nalazimo na Aleksandrovom sarkofagu (3.st.pr.n.e.) te brojnim drugim sarkofazima. Nadalje, slikarstvo na vazama nalikovalo je egipatskom slikarstvu. Slike su smještene u kompozicije širih i užih horizontalnih pojasa odvojenih geometrijskim ornamentima, kružnicama, meandrima ili trokutima. Sve je simetrično i statično i gube se specifične karakteristike likova. (Damjanov, 1983: 53) Na pogrebnim vazama uglavnom su bile prikazane pogrebne povorke ili život pokojnika. Ono što rimsku umjetnost bitno razlikuje od grčke je smisao za detalje, odnosno prikazivanje specifičnih karakteristika likova. Rimljani su jako dobro prikazivali portrete svojih građana te su detaljno prikazivali prostor. Svladali su i narativnost, prikazivanje događaja u vremenu. Remek djelo takvog rimskog prikaza događaja nalazimo na Trajanovom stupu (113.g) u Rimu. Cijela površina stupa prekrivena je prikazima koji se nižu u obliku spiralne trake i tako omogućuju kontinuitet prikaza i njegovo čitanje. Na stupu je vrlo realno prikazana borba protiv Dačana. (Damjanov, 1981: 52)

Slika 1 Detalj s Trajanovog stupa,113.g.

U doba romanike nailazimo na djelo koje svojom kompozicijom slike i teksta najviše podsjeća na strip. Radi se o Tapiseriji kraljice Matilde iz Bayeuxa koja prikazuje normandijsko osvajanje Engleske. Izrađena je 1066. godine u Francuskoj. Dugačka je 70 m, a široka 50 cm. Scene su odvojene sadržajem te se nižu s lijeva na desno čime je postignut vremenski slijed događanja, odnosno naracija. Na slobodnoj površini između likova nalazi se umetnuti tekst koji dodatno objašnjava prikaz. Upravo zbog takvog odnosa slike i teksta možemo reći da je ovo djelo preteča stripa kojeg danas poznajemo. (Damjanov, 1983: 104) Još jedan zanimljiv primjer nalazimo na Protatskoj ploči koja je nastala oko 1370. godine u francuskoj pokrajini Saoneet Loire. „...na spomenutoj se rezbariji prvi put pojavljuje izravna preteča poznatog stripskog „balončića“, tj. elipse koja sadrži ispisan tekst kojeg u predstavljenom trenutku predstavlja junak stripa.“ (Munitić, 2010:16) Na ploči su u drvetu izrezbarena tri rimska vojnika od kojih jedan gleda prema razapetom Isusu i govori „*vere filius dei erat iste*“, odnosno „*doista, bio je to sin božji*“. Riječi koje vojnik izgovara ispisane su na svitku papira te kao takve predstavljaju prvu preteču balončića, odnosno filaktera kakvi se koriste u današnjim stripovima za ispisivanje teksta koji izgovara junak stripa.

Slika 2 Tapiserija kraljice Matilde iz Bayeuxa, 1066.g.

Prethodno opisana djela na neki su način utjecala i oblikovala strip kakav danas poznajemo te ih ubrajamo u pretpovijesnu fazu stripa. Izum tiskarskog stroja 1456. godine označava prekretnicu jer su umjetnost i znanost postale dostupne svima, a ne samo bogatima. Naime izum tiskarskog stroja, koji je zamijenio dotadašnje ručno pisanje knjiga, omogućio je njihovo masovno tiskanje pa je time i publika znatno proširena. Izumio ga je Johannes Gutenberg, a prvu knjigu koju je tiskao bila je „*Biblija u 42 retka*“ u samo 200 primjeraka. Daljnjim usavršavanjem tiskarskih tehnika omogućeno je umnažanje slika što je pridonijelo i ekspanziji knjiga, novina i zabavnih časopisa, a time i stripa. U stripu se često može naći satiričan prikaz, ali i kritika društva i društvenih normi. Jean-Paul Crespelle napisao je 1967.godine u novinama „*France soir*“: „*Za tisuću godina sociolozi će u stripovima naći*

najsigurniji izvor za proučavanje mentaliteta i duha našeg vremena. Strip je istodobno odraz i produžetak današnje civilizacije.“(Crespelle, 1967. navedeno u Maurović, 2010: 13)

Strip je vizualno sredstvo komunikacije koje u isto vrijeme obuhvaća vremensku i prostornu dimenziju događaja. Objedinjuje grafičku umjetnost služeći se izravnim prikazivanjem likova, motiva i situacije putem slike i književnosti, služeći se riječima koje su obično upisane u oblačiće iznad likova ili pokraj slike. Zbog svih likovnih problema s kojima se autori stripa susreću, crteže u stripovima možemo promatrati kao umjetnička djela. Stripovi su bili inspiracija za nove umjetničke pravce poput pop-arta pa su tako Roy Lichtenstein i Andy Warhol uvećavali sličice stripa na dimenzije slika. Reprodukcije tih slika bile su točkaste, baš kao tiskane. Stripovi se mogu povezati i s futurizmom, umjetničkim pravcem koji je naglašavao dinamičnost te stavljao opreku na statično i nepomično. Futuristi su „...proklamirali ljepotu brzine, smrt vremena i prostora i život u apsolutnoj, vječnoj i svuda prisutnoj brzini“. (Damjanov, 1983: 254) Iluziju pokreta naglašavali su simultanim sekvencama kretanja na istoj plohi dok strip kretanje prikazuje nizom sličica. Jedan od primjera je slika Giacomo Ballae, *Djevojčica koja trči na balkonu* gdje je brzina prikazana u obliku ritmičnog prikaza lika djevojčice, odnosno njenim simultanim prikazom na plohi.

Slika 3 Roy Lichtenstein, M-maybe, 1965.g.

Slika 4 Giacomo Balla, Djevojčica koja trči na balkonu, 1912.g.

Struktura stripa u isto se vrijeme može promatrati na dva načina. Svaki kadar može se promatrati sam za sebe ili u cjelini. Scott McCloud u svojoj knjizi *Kako čitati strip* piše kako strip čine „*crteži i druge slike supostavljene u namjerni slijed, s namjerom prijenosa informacije i/ili izazivanja estetske reakcije u čitatelja*“. (McCloud, 2005: 9) Pomoću ove definicije možemo zaključiti da je ono po čemu se strip razlikuje od drugih likovnih umjetnosti, koje su statične i fiksirane, upravo njegova dinamičnost koja je ostvarena suprotstavljanjem sličica, odnosno kadrova. Takav niz prizora izražava dinamički kontinuitet kretanja te tvori vremensku dimenziju. Protok vremena ovisi o čitateljevom umijeću razumijevanja i čitanja stripa. Još jedna definicija stripa je „*umjetnost likovnih prizora od kojih svaki predstavlja fiksni detalj pokreta*.“ (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010:258) Svaka pojedinačna sličica, odnosno kadar predstavlja samostalno likovno djelo te tvori prostornu fiksaciju određenog trenutka. Vrijeme stripa usko je povezano s prostorom. Protok vremena u stripu može se naznačiti sadržajem kadrova, njihovim brojem (povećavanjem broja kadrova brzina se usporava) te oblikom (ukoliko je kadar rastegnut u odnosu na ostale kadrove tada on sugerira dulje trajanje, odnosno usporava radnju). Nizanjem kadrova postiže se privid brzine stripa. Ukoliko niz sličica ne sadrži velike razlike u pokretu, tj. razlikuje se samo u detaljima, tada je jasno da se radnja usporava te se čitateljeva pažnja usmjerava na situaciju koja je prikazana. Odnosno, sličice su relativno jednake, a protok vremena se ostvaruje malim detaljima ili tekстом ispisanim u kadrovima. Suprotno tome, kako bi se radnja ubrzala i stvorio dramski efekt, na sličicama koje se nižu, prikazano je mnoštvo različitih situacija.

I film i strip temelje se na spajanju dva ili više kadra u slijedu što je omogućeno montažom. „*Montaža, ... , omogućuje da se različita mjesta i različita vremena spoje u jedno, odnosno u jedan neprekinuti vremenski niz koji se gledatelju predočuje u projekciji*.“ (Peterlić, 2000: 140) Ono što strip razlikuje od filma je njegova nemogućnost da u potpunosti reproducira pokret pa bi ga mogli nazvati umjetnošću zaustavljenih pokreta. Svojevrsni prijelaz između slikarstva i filma predstavlja crtani film. On nastaje snimanjem svakog pojedinog crteža koji prikazuje statični dio pokreta i njihovo spajanje tehnikom animacije kako bi se postigla dinamika pokreta. Naša svijest je ta koja dopušta da se iluzija pokreta razvije iz niza sličica. (Munitić,2010:23) Upravo iz tog razloga, strip je bliži likovnoj umjetnosti, nego književnosti. Naime, tekst nam u stripu služi kao dodatno objašnjenje za ono što crtež ne može prikazati. Tekst može biti ispisan u oblačiću ili u okviru crteža. Može se

sastojati od niza nepovezanih slova kojima se prikazuje zbunjenost lika ili pak može biti ispisani cijeli jedan kvadratić kako bi se dodatno objasnila radnja koja slijedi. Ono što nam također dokazuje da slikovni prikaz ima prednost pred tekstem u stripu je strip „*Muha*“ Wilhelma Buscha koji se sastoji od 15 uzastopnih sličica bez ijedne riječi teksta. Da bi radnja stripa bila što jasnija čitateljima autori tekst smještaju u oblačice različitih oblika. Oblačićima se može prenijeti junakovo razmišljanje, stanje svijesti te radnja-spavanje (niz slova zzz), iznenađenost (uskličnik), dobivanje ideje (žaruljica iznad glave). Onomatopejom zvukova omogućen je slikovni prikaz pojedinih zvukova kao npr. pucanje iz pištolja („BANG“), sudar („BUM“, „TRAS“), razbijanje tanjura („KVRC“) itd. Postoji cijeli niz već razrađenih sintagmi koje se koriste u te svrhe. Grafičko rješenje za naglašavanje pojedinih pokreta je jednostavno dodavanje nekoliko crtica oko predmeta ili dijela tijela koji se želi naglasiti. „*Kako bi naglasio dinamičnost okreta, crtač će uz zglobove ili udove svog lika ucrtati još nekoliko dodatnih mikropoteza koji ilustriraju žustrinu i prostorni raspon pokreta*“ (Munitić,2010:34) Na isti način strip uspijeva čitateljima dočarati mirise i različite osjete: bol, veselje, tuga. Strip je doista raskošan medij koji crtežima i tekstem prenosi čitateljima sve ono što film tako lako dočara gledateljima putem slike i tona. Upravo se u svemu ovome nalazi posebnost stripa.

3.POVIJEST STRIPA

3.1.Povijest stripa u Europi

Otac modernog stripa je švicarski slikar Rodolphe Töpffer. Djelovao je u 19. stoljeću, a njegove satiričke priče u slikama uključuju karikature i okvire kadrova te prvu međuovisnu kombinaciju riječi i slika nastalu u Europi. Pojavom u časopisima, njegove humoristične priče o izmišljenim likovima privukle su brojnu publiku u cijeloj Europi i bile su jedinstvene. Stvorio je sasvim novi vizualni medij: strip. Slijedio ga je njemački slikar i karikaturist Wilhelm Busch koji 1861.godine objavljuje strip „*Muha*“ u kojem prikazuje zgrade prilikom hvatanja muhe. Strip se sastoji od 15 sličica koje nisu popraćene tekстом. 1865.godine izlazi i njegov drugi strip „*Max und Moritz*“. Prema Aljinović R.; Novaković,M. (2012.) priča je to o sukobu nesputane ljudske prirode s društvenim i moralnim konvencijama prikazana dvama dječacima i njihovim nepodopštinama. (Aljinović R.; Novaković M., 2012:27) Georges Colomb, francuski botaničar i začetnik francuskog stripa, također je jedan od utjecajnijih europskih stripaša. Koristio se pseudonimom Cristophe. Istaknuo se stripom „*La famille Fenouillard*“ kojeg je objavio 1889. godine u novinskom listu namijenjenom djeci „*Le petit Francais Illustré*“. Strip je rađen u serijalima u kojima se našao, kasnije vrlo popularan izraz, „*A suivre*“ („*nastavlja se*“) te se smatra pretečom pustolovnog stripa.

Slika 5 Wilhelm Busch, Max und Moritz

U 18. i 19.stoljeću strip se počeo oblikovati kao samostani medij te je na različite načine pokušavao spojiti elemente koji su ga gradili: sličice i popratni tekst. U novinama je zauzimao tek jednu do dvije stranice i uglavnom je bio namijenjen djeci. Teme su bile satirične i humoristične prirode i imao je poučan karakter. Prvi strip koji je opovrgavao dosad

promovirane obrasce ponašanja i koji se istakao svojom buntovnošću pojavio se u 20.stoljeću. Francuski autor Louis Forton je stripom *Tri ugursuza* („*La bande des Pieds Nickelés*“), 1908., izrazio provokaciju i izrugivanje svemu što se smatralo moralnim i primjerenim načinom života kakav se opisivao u stripovima prije. Nadalje rugao se kapitalizmu te konvencionalnim načinima razmišljanjima. Naime, europski stripovi su do II. svjetskog rata bili pod značajnim utjecajem američkih stripova. Izdavači su otkupljivali američke stripove i prevodili ih kako bi postigli veću tiraži, a crtači stripova su preuzimali obrasce crtanja. Nakon toga europski stripovi se počinju razvijati u tri pravca: francusko-belgijskom, njemačkom i talijanskom. Francusko-belgijski stripovi se nazivaju i "*bande dessinée*" što znači "crtane trake".

3.2. Povijest stripa u Americi

U Americi se strip počeo razvijati u isto vrijeme kad se pojavio visokotiražni novinski dnevnik. Da bi pridobili što veći broj čitatelja, a time postigli i veću prodaju, dva tada najveća izdavača počinju u svojim novinama objavljivati stripove. Naime, ilustrirani su dodaci novine činile atraktivnijima te zabavnijima. Zbog svoje popularnosti dobili su naziv *comics*. Strip je najbrži napredak ostvario upravo u Americi te je stekao popularnost diljem svijeta. Prepoznat je kao potpuno samostalan i ravnopravan medij kojim se može lako doprijeti do konzumenata.

Joseph Pulitzer 1895. godine u svojim novinama „*The New York World*“ objavljuje strip „*Žuti dječak*“. Autor stripa je Richard Felton Outcault, a junak stripa je dječak odjeven u žutu vreću od brašna. Smatra se prvim autentičnim junakom stripa koji se izražavao putem balončića. „*Richard Felton Outcault ...uvodi pravi balončić, autentični balončić, kao buduću neodvojivu izražajnu komponentu stripa.*“ (Munitić, 2010:18) Međutim, junaci stripa se nisu nužno izražavali putem balončića, tekst je ponekad bio ispisan na njihovim majicama, u prostoru kraj njih ili iznad crteža.. „*Naravno, sve je to kod Outcaulta još sirovo, rudimentarno i nedotjerano.*“ (Munitić, 2010:88) Okviri crteža složeni su strogo simetrijski na novinskom listu i označeni su brojevima kako bi čitateljima bilo olakšano praćenje događaja. Da strip svojom krutom formom ne bi bio dosadan čitateljima, Outcault se poigravao sa smještanjem svojih likova izvan okvira pa su se obično našli između dva okvira. Strip se pojavljivao u svakom broju novina i tako privlačio sve više čitatelja. Tiraža novina je rasla te je to potaklo druge najveće novine u Americi na isti potez. 1897. godine William Randolph Hearst u novinama „*Journal*“ odlučuje početi objavljivati strip „*Bim Bum*“ („*The Katzenjammer*

Kids“). Autor stripa, Rudolph Dirks, crta po uzoru na Buscha pa su mu tako junaci stripa dvojica dječaka koji su u stalnoj borbi protiv društva i društvenih normi ponašanja. Dirks je koristio isti raspored okvira crteža kao i Outcault te ih je također obilježavao rednim brojevima, no on se u svom stripu za izražavanje dijaloga između likova koristio isključivo balončićima što su kasnije preuzeli svi crtači stripova. (Munitić,2010: 89) Oba su stripa postigla ogromnu tiražu novina i izazvala jako zanimanje publike te je time strip pokazao svu svoju moć. Izdavači su prepoznali njegov potencijal te je napokon shvaćen ozbiljno i počeo se razvijati u samostalan medij. Strip „Žuti dječak“ je zbog svoje popularnosti izazvao toliko reakcija i nadmetanja između dva megalomana da je skovan naziv „žuti tisak“ koji je označavao senzacionalističko novinarstvo.

Slika 6 R. F. Outcault, The yellow kid, 1897.g.

Usljedilo je iznimno plodno razdoblje za strip te 20. stoljeće možemo nazvati stoljećem stripa. Na samom početku 20.stoljeća pojavljuju se tri stripa koja su potpuno promijenila način na koji promatramo strip. Naime, stripovi su u 18. i 19.stoljeću imali tendenciju prikaza mirnih, poznatih i pomalo predvidljivih događaja. Prenosili su sve ono lijepo i idilično i ni sa čim nisu izazivali propitkivanje kod svojih konzumenata dok stripovi u 20. stoljeću predstavljaju potpuni zaokret i revoluciju. Strip koji je svojom formom i zamisli bio potpuno drugačiji od dosadašnjih stripova je „*The Upside Downs of Little Lady Lovekins*

and *Old Man Mufaroo*“(1903.).Gustav Verbeck je u okviru svog stripa uveo dvostruki prikaz. Svaki kvadrat stripa posjedovao je dvostruku kompoziciju slika. Prvi dio stripa čitatelji su pratili kao i svaki drugi strip iz kvadratića u kvadratić, a drugi su dio nastavljali pratiti tako da bi okrenuli stranicu naopako nakon čega bi se u svakom dosad već pročitanoj okviru pojavio novi niz događaja, odnosno nove sličice. Svaki okvir je također sadržavao i dva odvojena teksta koja su pratila radnju. Bilo je ovo nadasve genijalno i dosad nikad viđeno grafičko rješenje kompozicije. (Munitić,2010:107)

Strip, „*Mali Nemo u Zemlji snova*“ („*Little Nemo in Slumberland*“) je počeo izlaziti 1904.godine, a govori o različitim događajima u snovima malenog dječaka. Winsor McCay je napravio pomak u stripu što se tiče rasporeda okvira crteža na stranici. Dok su prije okviri bili simetralno i uredno posloženi u redove, McCay je svaku stranicu svog stripa oblikovao na drugačiji način. Koristeći različiti raspored okvira svojih crteža svojim je izdavačima onemogućio razbijanje pojedinih stranica. „...on će svaku epizodu svog mozaika ostvariti kao nezavisni, neponovljivi likovni model, kao tablu stranicu koja raspolaže originalnim i samo za tu priliku osmišljenim konstitutivnim konceptom.“ (Munitić,2010:91) Bio je to svojevrsni bunt protiv reda koji se nametao crtačima stripa. Obilježavanje rednim brojevima bilo je nužno upravo zbog takvog oblikovanja stranica. Tabla-stranica za njega je predstavljala neiscrpan izvor inspiracije za svaku iduću epizodu stripa. Poznat je i po detaljnim sukcesivnim prikazima kojima je podsjećao na animaciju pa je tako 1914, stvorio crtani film „*Dinosaur Gertie*“ („*Gertie the Dinosaur*“). Stavljanjem pokreta u korelaciju s nečim statičnim usavršio je stripsku animaciju, odnosno mogućnost prikazivanja pokreta fiksnim sličicama. (Prema Munitić,2010: 101)

Slika 7 G. Herriman, Krazy Kat

Crtač stripa „*Krazy Kat*“ (1911.), George Herriman, izaziva pobunu protiv svega što je strip do sad stvarao, odnosno promovirao. Prije svega to se odnosilo na tradicionalno poimanje svijeta te idiličan prikaz života kakvom se težilo. Razbijao je komunikacijski kodeks stripa, stvarao neočekivane obrate, bizarne situacije te na taj način unosio nemir. Boja, forma, sadržaj, sve je podlijegalo stalnim promjenama, a razlog tomu je bio revolt protiv konvencija. Herriman je ovim stripom još jednom pokazao svu raskoš stripa kao medija. „*junaci*„*Krazy Kat*“ *nastoje u našoj svijesti izazvati što više nedoumice, iznenađenja, što više spoznajnih šokova izazvanih neočekivanim obrtom, neprotumačivim detaljem, bizarnim kontrapuktom, apsurdnim vizualnim akcentom.*“ (Munitić, 2010: 101)

Bili su ovo prototipovi anti-stripova koji su pojavili 1950-ih godina, a svima im je bio cilj uzburkati maštu i izvući nas iz ustaljene svakodnevice. Razvoj filma je također utjecao na strip pa su se tako stripovi ponekad crtali prema nekom filmu. Jedan od tih primjera je „*Mačak Felix*“ (1919.), koji je najprije bio crtani film, a kasnije strip. Pat Sullivan je bio prvi crtač koji je napravio strip prema filmu, a ne obrnuto, kao što je dosad bio slučaj. Također je unio i grafički prikaz stanja lika kakav je bio popularan i u filmu, primjerice iznad lika koji spava je stavljao slova „zzzz“ ili je sugerirao na pokrete dijelova tijela malim crticama. Također treba spomenuti i Walt Disneya koji je izmislio velik broj crtanih likova i izgradio cijelo kraljevstvo. Njegovi likovi su bile antropomorfizirane životinje te su bili namijenjeni dječjem svijetu. Najpoznatiji lik kojeg je stvorio je Mickey Mouse, miš koji je uvijek dokazao da dobrota i ljubav pobjeđuju sve. Svi Disneyevi likovi su prilagođeni djeci i njihovom pomalo naivnom shvaćanju svijeta. Disney nije imao namjeru odvajati ih od takvog svijeta već im se približiti i zbog toga je stekao veliku popularnost koja je vidljiva još i danas. Bitno je naglasiti da je Walt Disney jednaku popularnost stekao svojim stripovima kao i crtanim filmovima te je postao simbol zabave za djecu diljem svijeta.

Slijedilo je razdoblje u kojem je u središte stavljen realizam, odnosno težnja da se što realnije prikažu likovi i opišu njihove pustolovine. Strip je već bio potpuno oblikovan medij te je sad na red došao sadržaj stripa. To dovodi do razvoja pustolovnog stripa kojem je u središtu bio čovjek. Likovi su imali različite super-moći kojima su se borili protiv svojih neprijatelja i bili nepobjedivi. Prikazani ambijent je mnogo realniji nego što je bio kod prethodnih autora. Izgubila se ta idealizirana i stilizirana linija koja je prije bila mnogo više naglašena. Glavnim junacima dodijeljene su uniforme koje su skrojene samo za njih, dana su im različita oružja i

super-moći kojima su se borili. Dolazi do pojave pojma „*science fiction*“ najprije u filmu, a nekoliko godina kasnije i u stripu. Taj je pojam postao glavna preokupacija i inspiracija stripa u idućih nekoliko desetljeća. Sadržaj takvih stripova uglavnom se vrtio oko iste radnje, borbe glavnog junaka protiv zlih neprijatelja i gomile različitih čudovišta koji se stalno izmjenjuju. Radnja je često smještena i u svemir na različite planete ili međuprostore. Bio je to potpuno drugačiji prikaz svijeta u koji su čitači stripova mogli uroniti. Upravo zbog svog sadržaja, koji je praktički neiscrpan izvor inspiracije, stripovi postaju serijali koji skoro da nisu imali kraja.

Prvi stripovi koji su postavili takve temelje su „*Buck Rogers*“ autora Phila Nowlana i Dicka Calkinsa) i „*Tarzan*“ Harolda Fostera. Oba stripa su objavljena 1929.godine. „*Buck Rogers*“ je prvi znanstveno-fantastični strip koji je na jedinstven način objedinio pustolovne i futurističke značajke. Glavni lik je antropomorfiziran i realno prikazan, a prostor u kojem se nalazi je ambijent sličan našem. Upravo zbog toga su se ljudi mogli lako uživjeti u priču, odnosno pustolovinu junaka. U stripu su korištene nove ideje za grafički prikaz. Da bi scenografija bila što realnija autori su koristili različite kadrove i rakurse te boju kao jedan od bitnih elemenata kompoziciji. Time su se stripovi približili filmskom izrazu. Strip „*Tarzan*“ je mnogo vještije objedinio sve te inovacije. Možda zato što je njegov crtač bio i novinski ilustrator te je imao više iskustva u profiliranju likova i njihovom uklapanju u prostor. Bili su ovo tek začetci novih izraza stripa, a već su bili među remek-djelima stripskih ostvarenja. Usljedilo je zlatno doba stripa. Alex Raymond je postavio vrlo visoke standarde svojim stripom „*Flash Gordon*“ iz 1934.godine. Bio je to najbolji znanstveno-fantastični strip koji se ostvario crtežom i maštovitošću. Radnja je ustvari uvijek bila ista, pomalo stereotipna, ali su scene i likovi bili drugačije grafički riješeni. (Munitić,2010:119) Zbog težnje ka realnoj scenografiji Raymond je ukinuo balončiće te je tekst počeo ispisivati u slobodnom prostoru okvira. Epizode se nižu jedna za drugom, a zajedno s njima i pustolovine i borbe glavnog lika. Tako je došlo do pojave serijala u stripu. Upravo zbog svoje popularnosti ovaj strip su nakon Raymonda nastavili crtati mnogi drugi autori. Raymond je još crtao stripove „*Agent Secret X-9*“ („*Tajni agent X-9*“), „*Jungle Jim*“ („*Džim iz džungle*“) te „*Rip Kirby*“, posljednji strip prije automobilske nesreće u kojoj je smrtno stradao.

Povratak realističnim korijenima stripa predstavljaju najprije stripovi „*Čarobnjak Mandrake*“ (1934.g.) i „*Fantom*“ (1936.g.). U njima su vidljivi pomalo starinski ideali 20.stoljeća. Nemaju toliko znanstveno-fantastičnih elemenata te su svojevrsan povratak u prošlost. Nakon njih se 1937.godine pojavio strip „*Princ Valiant*“ Harolda Fostera. Radnja

stripa smještena je u srednjevjekovno viteško doba. Foster je u strip unio i povijesnog likakralja Arthura te vitezove okruglog stola. Oko njih je stvorio nevjerojatno maštovitu pustolovnu priču o srednjem vijeku. Tekst u stripu smješten je ispod crteža i tako je otvoren prostor za savršene i neometane grafičke prikaze. Iste godine Burne Hoghart plasira „*Tarzana*“ i prikazuje nam neki paralelni, a opet nama blizak i prepoznatljiv svijet džungle. Lik Tarzana predstavlja čovjekovu želju za ovladavanjem prirode. Oba stripa pripadaju specifičnom žanru „*swords and sorcery*“ („*mač i magija*“).

1938. godine nastaje jedan od najpopularnijih stripova „*Superman*“ autora Jerrya Siegela i Joes Shustera, a slijedi ga „*Batman*“ 1939.godine autora Boba Kanea. Glavni junaci oba stripa su obični ljudi koji žive naizgled normalan život, a preko noći oblače svoja odijela i postaju junaci koji spašavaju ljude i planet od neprijatelja. Radnja oba stripa slična je već prije spomenutim znanstveno-fantastičnim stripovima, a ono po čemu se razlikuju od prethodnika je način na koji su likovi opisani. U prijašnjim primjerima junaci su bili ljudi koji su rođeni sa raznim supermoćima i nisu sudjelovali u normalnom životu ljudi, već su djelovali u svom svijetu. „*Superman*“ je prvi lik koji je opisan kao čovjek koji radi običan posao (novinar), a po noći se pretvara u super-junaka. 1961.godine na tržištu se javlja strip „*Fantastična četvorka*“. Autori su Jack Kirby i Stan Lee. Strip je umnogome sličan prethodnim stripovima, a iznimka je jedino što su glavni junaci imali mnogo više mana i vrlina pa su se čitatelji mogli lako poistovjetiti s njima. Nakon njega nastaju brojni slični stripovi, a poznatiji su „*Spiderman*“, „*Thor*“, „*Iron-man*“ te „*Captain America*“.

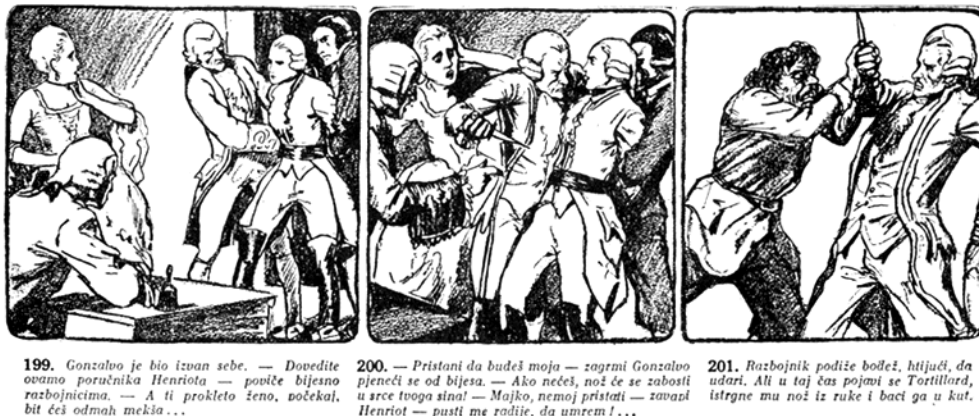
Slika 8 J. Siegel; J. Shuster, Superman, 1938.g.

Stripovi koji su slijedili uglavnom su bili inačice prethodnih stripova. Razlikovat će se samo po likovima i prostoru u kojem djeluju dok se sadržaj stripa ne mijenja značajno. Smjenjivat će se bajkoviti stripovi u kojima je prikazan nama povijesno ili geografski poznat

svijet i strip sa znanstveno-fantastičnim elementima u kojem su prikazani junaci koji spašavaju svijet.

3.3. Povijest stripa u Hrvatskoj

Prvi junak stripa u Hrvatskoj bio je mali Ivica. Tada još nije skovan naziv strip pa se koristio izraz novinski film. Kako bi povećao prodaju *Jutarnji list* 1923.godine objavljuje američki strip „*Zločesti Ivica na moru- Neočekivano kupanje*“. Bila je to priča u dvanaest slika preko cijele novinske stranice o dječaku Ivici. Namijenjen je djeci i izlazi svake nedjelje. Na Badnjak iste godine izlazi prvi pokušaj našeg stripa „*Ivičin Božić*“. Autor je htio radnju stripa približiti našoj sredini stoga je radnju smjestio na trg bana Jelačića u Zagrebu. Dijalog u stripu je ispisan u balončićima, a tematika je socijalne naravi. Drugi uvozni strip koji se pojavio u *Koprivama* bio je „*Maks i Maksić*“. Crtao ga je Sergej Mironović Golovčenko po uzoru na „*Max und moritz*“ W.Buscha. Sastojao se od 6 crno-bijelih sličica, a kasnije je tiskan u tri boje. Stripovi su imali poučnu funkciju. Sastojali su se od 6-8 sličica, a crteži su bili stilizirani i karikirani.

Slika 9 A. Maurović, Vjerenica mača, 1935.g.

Otac hrvatskog modernog stripa je Andrija Maurović, najsvestraniji primijenjeni likovni umjetnik svog doba. 1935.godine s Krešimirom Kovačićem stvara prvi hrvatski strip „*Vjerenica mača*“ za izdavača *Novosti*. Radi se o realistično crtanom stripskom serijalu u nastavcima od 6 sličica. Krešimir Kovačić stvorio je sadržaj po romanu „*Gospođica Flamberge*“, Paula Fevala. Radnja prikazuje grofovnu kći Henriettu koja se bori s vitezovima te se na kraju i udaje za jednog od njih. Ispod sličica ispisan je opširniji tekst koji prati radnju i pojačava doživljaj priče. Kako bi razbio monotoniju u crtežima koristio je različite rakurse i

planove te tako postigao dinamiku. Crtao je olovkom, a kasnije rasterom. „Uspijevao je s malo poteza naznačiti prostor koristeći tzv. „crtanje bjelinom“ „Majstor sivkastih polutonova, sposoban stvoriti dojam kolorističke slojevitosti registrom nijansi između crne i bijele.“ (Munitić,2010:125) Nakon uspješnog prvog stripa, slijedio je znanstveno-fantastični strip „Podzemna carica“ o putovanju u unutrašnjost Zemlje gdje nalaze grad „Anankan“, „Ljubavnica s Marsa“ čiji je predložak roman „Aelita“ Alekseja Tolstoja, „Trojica u mraku“ i nastavak „Sedma žrtva“ koji su adaptacija romana Maxa Branda (pravo ime Frederick Faust).

1936.godine u „Novostima“ izlazi prvi zabavni tjednik „Oko“. Objavljuje samo domaće stripove autora Andrije Maurovića, Leontija Bjelskog i tada četrnaestogodišnjeg Waltera Neugebauera koji zajedno s bratom crta strip-anegdotu o Nasredin-hodži. Maurović snalazio se u svim žanrovima koje su mu scenaristi i izdavači davali o čemu svjedoče još neki od poznatih stripova „Pirati ledenog mora“, „Pakleni jahač prerije“, „Zlatarevo zlato“ itd. Do kraja 1935-e je crtao 12 različitih stripova u nastavcima i tako privukao prvu publiku koja je konzumirala stripove. Još jedan novinar-reporter koji se našao u *Oko* je Franjo Martinov Fuis. Poznat i pod pseudonimom Fra Ma Fu. Kao mornarički dočasnik bio je pilot te proveo dio života na brodu što ga je inspiriralo za pisanje pustolovnih novela kojima se prvi put pojavio u javnosti. Pisao je o nesretnim ljubavima, pomorskom životu, olujama, skitnicama i čudacima koje je susretao na svom putu. Nakon vremena provedenog istražujući svijet dao je otkaz te se zaposlio kao reporter u „Novostima“, a poslije počinje suradnju s Maurovićem. Crtaju stripove „Gospodar zlatnih bregova“, „Sablast zelenih močvara“, „Posljednje pustolovine starog mačka“ te „Kuginu jahtu“. 1938. godine pojavljuje se drugi zagrebački tjednik „Mickey strip“. U njemu su ponovno objavljeni stripovi Maurovića i Fuisa. Strip „Gospodar zlatnih bregova“ preimenovan je u „Crni jahač“, a „Kugina jahta“ u „Onaj koji je zadavio smrt“. Likovi u njihovim stripovima bili su originalni i nisu slijedili holivudske stereotipe koji su promicali vječnu ljepotu. Stari Mačak (Old Mickey) prikazan je kao krezubavi starac, a Polagana smrt u trošnoj odjeći, ispaćenog tijela. Obojica su se koristila tehnikama filmske montaže u postizanju dinamičnosti događaja. Koristili su različite rakurse i kadriranje. Objavljen je i Fuisov roman u nastavcima „Velika glad u plemenu Gula Gula“ te kratki stripovi Waltera Neugebauera. Maurović se pomalo odmiče od stripa, a Fuis zajedno s mladim akademskim slikarom Ferdinandom Bisom crta strip „Četiri jahača apokalipse“. Bio je to nastavak „Crnog jahača“ u kojem se pojavljuje četvrti lik Toby, izgubljeni sin Starog Mačka. 1939. „Mickey strip“ i „Oko“ se zbog povećanih troškova tiskanja spajaju u „Mickey strip-Oko“. Iduće godine Fuis i Maurović tiskaju strip-epizodu „S posljednjim metkom“ koja nikad

nije dovršena. Početkom II. svjetskog rata prestaju izlaziti svi stripovi jer je publika počela gubiti interes i zanimala se više za aktualne vijesti. Ovo je razdoblje imalo najveća i najoriginalnija likovna ostvarenja koja su se mogla mjeriti sa svjetskim stripovima. Franjo Fuis poginuo je u zrakoplovnoj nesreći 1943. godine.

Walter Neugebauer i brat Norbert ostvaruju suradnju s dječjim prilogom „*Novosti*“ već u srednjoj školi. Norbert je pisao scenarij, a Walter je ilustrirao. Ubrzo počinju objavljivati „*Nasredin-hodža*“ u časopisu „*Oko*“. Sadržaj je pustolovan i prikazan je u 12 slika bez puno detalja i sa pojednostavljenim i stiliziranim likovima. S Maurovićem i Fuisom u „*Mickey stripu*“ u tri boje tiskaju „*Miško i Bimbo*“. 1939. Prekida suradnju s „*Mickey stripom*“ te s bratom pokreće zabavni list „*Veseli Vandrokaš*“ u kojem su tiskali stripove, romane te tekstualne priloge. Tekst u svim stripovima nalazio se u oblačićima i ispisan je u stihovima. Iznimku je činio strip „*Winnetou*“ u kojem je tekst ispisan ispod slike. U stripovima je bio vidljiv utjecaj Disneya od kojeg se postupno udaljavao i stvarao vlastiti crtački stil. Kadrovi su ispunjeni detaljima te su slični crtanom filmu. 1942. godine ponovno počinju suradnju s Maurovićem i Fuisom u novopokrenutom „*Zabavniku*“. U njemu su se mogle naći razne reportaže, ilustracije te stripovi. Sve je to tiskano na velikom formatu i u 4 boje što je ostvarilo rekordnu prodaju i zanimanje čitatelja. Dogadanja u Europi su se zahuktavala uoči II. svjetskog rata te je sve bilo pod strogom cenzurom. Iznenadnim Maurovićevim odlaskom Neugebauer je prisiljen nastaviti završavati i oponašati njegove radove kako ne bi izazvao sumnju kod tajne službe. U tome mu pomaže prijatelj Kinert. Posljednja izdanja su bila tiskana crno-bijelo, a ubrzo prestaju s radom u potpunosti. Nakon rata radi na plakatima te propagandnom animiranom filmu „*Svi na izbore*“ u suradnji s Jadran filmom.

1946. godine svi crtači, slikari i grafičari se okupljaju u „*Olikprop-u*“ („Organizacija likovne propagande Narodne fronte Hrvatske“). „*Sve što je bilo u vezi s grafičkim izrazom i slikarstvom povezano tu se radilo.*“ (Aljinović, Novaković, 2012: 158) Uskoro se jedan dio odvojio u odjel s listom „*Kerempuh*“ u kojem su objavljivane karikature u 4 boje. 1951. godine braća Neugebauer snimaju crtani film „*Veliki miting*“ koji je nadahnut disneyevskom animacijom. Iste godine u okviru „*Vjesnika*“ počinje izlaziti „*Plavi vjesnik*“, strip novine oko koje se okuplja nova generacija strip crtača Andrija Maurović objavljuje stripove „*Biser zla*“, „*Djevojka sa Sierre*“ i „*Čuvaj se Senjske ruke*“ u boji. Jules Radilović je jedan od najplodnijih suradnika Plavog Vjesnika, a poznatiji stripovi su mu „*Kapetan loš*“

i „Herlok Šolms“. Osim njih važni su i Otto Reisinger sa svoji stripom „Štefove pustolovine“, Vladimir Delač i Borivoj Dovniković, Ivica Bednjanec je jedan od rijetkih koji je bio scenarist i crtač svojih stripova. Kasnije je započeo suradnju u s dječjim časopisom „Modra Lasta“. Od 1967. započinje uvoz američkog stripa. Domaći se crtači okreću dizajnu ili animaciji. 1977. oko časopisa Polet se okuplja nova generacija autora pod nazivom Novi kvadrat. Poznatiji crtači su Igor Kordej sa serijalom „Vam“, Radovan Devlić sa stripom „Machu Pichu“ i „Zlatarevo zlato“ te Krešimir Zimonić sa stripovima „Zlatka“ i „Priče iz davnine“. Stripove su sami pisali, a pažnju su usmjeravali na likovni izraz. Nakon 90-ih godina autori su okrenuti komercijalizaciji, gdje je posebno uspješan bio Darko Macan. (Tuček, 2013: 8)

Slika 10 J. Radilović, Herlok Šolms

4.ELEMENTI STRIPA

4.1. Tema

Tema omogućuje autoru da se orijentira na ono što želi prikazati u stripu i oko toga razvije radnju. Izbor teme predstavlja osnovu na kojoj će se cijelo djelo izgraditi te djelo svrstava u određeni žanr u kojem su već istražene slične teme. Žanr (franc. genre = rod, vrsta) predstavlja kategorije u koje se svrstavaju djela, bilo književna ili filmska, po određenim kriterijima. Strip je žanrove preuzeo od književnosti i filma pa prema tome razlikujemo humoristični strip koji je ujedno i najstariji. Naime, prvi su stripovi bili geg stripovi koji su kritizirali i ismijavali neku pojavu, a pojavljivali su se najčešće u zabavnim časopisima i novinama. Posebno se u Italiji istakao strip „Alan Ford“ koji je na sarkastičan način prikazivao pustolovine i rješavanje detektivskih zadataka. Zatim se javljaju western stripovi, gdje se posebno ističu talijanski stripovi „Tex Willer“ i „Zagor“ koji je na granici pustolovnog i western stripa. Od naših stripova tu su Maurovićev „Crni jahač“ i „Onaj koji je zadavio smrt“. Još jedan talijanski strip „Dylan Dog“, predstavlja horor žanr. Poznati serijal pustolovnog žanra je talijanski strip Corto Maltese. Američki stripovi uglavnom prednjače u znanstveno-fantastičnim i akcijskim žanrovima, a tu ubrajamo „Buck Rogers“ i „Flash Gordona“ te sve ostale prototipove ovih stripova. I na kraju treba spomenuti i dječje stripove od kojih su svakako najpoznatiji Disneyevi likovi. Važno je napomenuti da se neki stripovi ne mogu svrstati samo u jedan žanr.

Slika 11 Hugo Pratt, Corto Maltese

4.2. Kadar

Drugi je element kadar. Svaki kadar predstavlja određeni trenutak narativne cjeline čije trajanje može biti duže ili kraće. Sastoji se od crteža koji može, ali ne mora biti dopunjen tekstom. „*Specifičnost stripske strukture je u tome što se svaki kvadrat-sličica pojavljuje u isto vrijeme kao ovisna i kao ... osamostaljena jedinica.*“ (Munitić, 2010:22) U stripu se dinamika postiže „*čitanjem*“ i spajanjem više kadrova u cjelinu, odnosno pokret. Prema Munitiću (2010) osnova oblikovna sredstva stripa su stripska kvadrat-sličica kao jedinična vizualna fiksacija te montažni postupak kojim se kvadrati-slike povezuju u cjelinu, odnosno priču. (Munitić, 2010:24) U filmu je kadar najmanja dinamička, a crtež najmanja statička jedinica. Odnosno, u filmu se jedan kadar sastoji od više sličica, dok se u stripu jedan kadar sastoji samo od jedne jedine sličice i predstavlja statičku jedinicu sam po sebi.

Kadar je omeđen okvirom koji određuje sadržaj koji će biti dio priče. Unutar okvira prikazan je samo djelić slike koji je bitan za razumijevanje radnje dok je ostatak nebitan, iako se može naslutiti. Takvim pomnim biranjem što će se prikazati, a što ne uspostavlja se odnos vidljivo- nevidljivo i postiže napetost. (Prema Peterlić,2000: 42) Okviri kadrova odvojeni su praznim prostorom koji sugeriraju vremensku ili prostornu prazninu te prepuštaju čitatelju povezivanje kadrova. Okvir kadra može biti različite veličine i oblika. Isto tako, okvir sličice može i izostati ako je sličica omeđena okvirima drugih kadrova. Nadalje, različita širina kadra znači i različito vremensko trajanje, uži kvadrat predstavlja kraće vremenski period, a širi kvadrat duži period. Uvodni kadar stripa je gotovo uvijek veći i detaljniji od ostalih kako bi dao širu sliku o tome gdje se radnja odvija i gdje se glavni lik nalazi. Kadrovi koji ga slijede nepisanim pravilom nižu se slijeva na desno ili odozgo prema gore. Na taj način čitatelj uspostavlja stalni tijek radnje i potpuno uranja u priču. Nadalje, kadar se može proširiti do rubova stranice što se zove „*živi rez*“. Tako se otvara scena i postiže se privid da je prikazani fragment dio živog svijeta. (McCloud, 2008: 162) U kadrovima koji obiluju detaljima se često izbjegava umetanje teksta. Čitatelj tako ima svojevrsnu stanku u čitanju te se može u potpunosti posvetiti promatranju postavljene scene koja je inače manje detaljna i djeluje samo kao pozadina dok radnju vode likovi. Prema McCloudu (McCloud:2008:164) realistični detalji i struktura predmeta navode čitatelja na prepoznavanje određenih mirisa, zvukova ili tekstura. Ovdje doista vrijedi uzrečica „*Slika vrijedi više od tisuću riječi*“.

Crtači kompoziciju kadrova najčešće prilagođavaju formatu papira kako bi olakšali razbijanje stripa na epizode-nastavke. (Prema Munitić,2010:29) Okvir kadra je uglavnom u

obliku kvadrata i odvaja scene koje se prikazuju nizom takvih kvadrata. Winsor McCay je prvi koji je razmještajem kadrova izdavačima onemogućio razbijanje stranice-table. „Često će se u centru table pojaviti krug, ili će se čitav niz različitih kvadrata mozaikalno izmiješati na površini stranice.“ (Munitić,2010:91)

Nadalje, kadar je omeđen i planom. Već smo rekli kako okvir određuje što će biti u kadru, a plan određuje kako će to biti prikazano, naolikoj udaljenosti od čitača. Plan može biti krupni u kojem dio čovjekova lica ili cijela glava zauzimaju čitav kadar. Tim kadrom se eliminira sve nepotrebno te na taj način krupni plan služi kao montažno sredstvo. Na sličan način djeluje i detalj plan u kojem je objekt toliko mali da se dalje ne može dijeliti. Suprotno detalju je total ili opći plan koji maksimalno obuhvaća prostor u kojem se radnja događa. On se najčešće upotrebljava u uvodnom kadru kako bi se čitatelj stripa uveo u mjesto radnje. Najčešći plan koji se rabi je srednji plan kojim dobivamo sve informacije koje su nužne za razumijevanje radnje i odnosa među ljudima. Još jedna bitna stavka kadra je rakurs. On određuje pod kojim kutom će biti prikazan objekt u kadru u odnosu na čitatelja. Rakurs može biti donji u kojem prikazan lik ili predmet djeluje superiorno i djeluje kao da se nadvija nad nama. Gornji rakurs prikazuje likove iz ptičje perspektive čime se dobiva dojam inferiornosti, tj. manje vrijednosti. Naglašena je i okolina u kojoj se lik nalazi. Postoji i rakurs u razini promatrača kojim su čovjek i okoliš prikazani u neutralnoj razini, tj. u razini u kojima bi ih vidjeli i izvan kadra. I kadar, i rakurs, i plan su filmski termini koji se rabe u stripu. „... kako bi se zamijetio pokret, on mora biti stavljen u odnos s nečim što miruje. Tako elementi plana, rakursa i pozicije preuzimaju zapravo ulogu stalne, nepromjenjive kompozicijske osnove ... na kojoj se pokret odvija.“ (Munitić, 2010:97)

4.2.1. Kompozicija likovnog djela

„Kompozicija proizlazi iz međusobnog odnosa linija, volumena, boja, svjetla itd. O strogoj je kompoziciji riječ kad ona počiva na određenim shemama i zakonitostima (npr. simetrija, nizanje, dijagonalnost).“ (Bernhard M. et al., 2001:249) Svako likovno djelo ima kompoziciju. Razlikujemo slobodnu, vodoravnu, okomitu, dijagonalnu, kružnu i piramidalnu kompoziciju. Korištenje više kompozicija naziva se dramskom kompozicijom. Ona ovisi o rasporedu likovnih oblika koje prikazujemo na formatu papira. U te elemente ubrajamo ritam, kontrast, harmoniju, ravnotežu, proporcije, dominaciju i jedinstvo. Unutar stripa postoje četiri kompozicije. Prva je unutrašnja kompozicija koju će svaki kadar imati. Zatim, kompozicija stranice koju će svi kadrovi na toj stranici tvoriti te kompozicija dvije susjedne stranice.

Takva kompozicija treba tvoriti cjelinu pa je poželjno da su kompozicije svih kadrova slične. Kada se namjerno želi nešto naglasiti i izdvojiti crtač može ubaciti jedan kadar koji kompozicijom odskače od ostalih kadrova. Posljednja kompozicija se odnosi na kompoziciju stripa kao cjeline. (prema Stripovi.com) Kompozicijom stripa crtač utječe na lakoću praćenja radnje. Raspoređivanjem likovnih elemenata postiže se različiti dojam, odnosno osjećaj kod promatrača. Tako primjerice simetrična kompozicija stvara dojam smirenosti, dok se dijagonalnom kompozicijom koristimo kada želimo čitatelje uvesti u dramatičnost i središte zbivanja.

4.3. Odnos slike i teksta

Strip se sastoji od slike i teksta, a njihov međuođnos je treći element stripa. Crtež je nositelj radnje u stripu i predstavlja neverbalni dio komunikacije u stripu. Kao što uvodni kadar može dočarati određeno mjesto, mirise ili zvukove tako i anatomske oblikovan prikaz tijela ili ekspresije lica mogu čitateljima prenijeti emocije tog lika ili međuođnos pojedinih likova, primjerice iznenađenost, napetost, odnos dvije nepoznate osobe ili pak intimni odnos. „Govor tijela čitateljima poručuje tko likovi jesu prije nego što su i zucnuli.“ (McCloud,2008:102) Nadalje, postoji i komuniciranje signalima ruke. Postoje signali koji su prepoznati u cijelom svijetu i znače isto, a postoje i oni koji imaju različito značenje u različitim dijelovima svijeta. Gluhonijeme osobe i ronoci razvili su svoj univerzalni znakovni jezik kojim se sporazumijevaju. „Crteži ne mogu u potpunosti dočarati osjećaje, osjete i apstraktne pojmove kao što to mogu riječi ... kad riječ i crtež djeluju međuođvisno, stvaraju ideje i osjete kakve sami ne mogu.“ (McCloud,2008:128) Tekst nadopunjuje crtež te stvara priču koja se ne može prenijeti samo crtežom. Obično je ispisan velik tiskanim slovima radi preglednosti, ali se u novije vrijeme koriste i mala tiskana slova. Kada autor ne želi tekst umetati u sam kadar ispisuje ga ispod donjeg ili gornjeg ruba slike. Nadalje, tekst se može upisati i u prazan prostor pojedinog kadra, a najčešće ga se ispisuje u balončićima. „Filakter, balončić koji u obliku veće ili manje elipse uokviruje repliku junaka i jednim ostrim ispućenjem, odnosno segmentom, pokazuje kako napisane riječi potječu od njega.“ (Munitić,2010:31) Poželjno je da oblačići budu manji i sadrže informacije koje su nužne da bi čitatelji razumjeli događaj koji autor želi prikazati u određenom kadru. Ukoliko se u jednom kadru nađe previše teksta može doći do diskontinuiteta u čitanju stripa. Zato je bolje da autor repliku odvoji i prikaže s više kadrova. „...preveliki oblačići teksta narušavaju ravnotežu crteža i teksta izazivajući nebitnost slike.“ (McCloud,2008:143). Postoji mogućnost i da

autori ispune čitav kadar tekstem kada postoji velika količina informacija koja je nužna za razumijevanje daljnje radnje. Takav kadar tada predstavlja pauzu i granicu između dvije grupe oslikanih prizora. Nasuprot tome, kadrovi koji su u potpunosti lišeni teksta sugeriraju strjelovitost, odnosno trenutačnost događaja. Na taj način se može izraziti dramatičnost radnje. Riječi koje se želi posebno naglasiti su ispisane debljim i upadljivim slovima. Da bi se dočarali zvučni efekti autori se koriste onomatopejom. Svaki zvuk tako ima pripadajuću riječ kojom je izražen. Kada su te riječi naglašene tada su efekti glasni i zvuk je stavljen u središte pozornosti, a kada se stapaju sa scenom tada samo pridonose njenom realnijem prikazu. Neki autori naglašavaju i konture balončića kako bi se postigao određeni efekt te mu mijenjaju oblik. Primjerice kada se želi dočarati vikanje junaka autor koristi oštro nazupčenu elipsu. Na taj način autor stavlja akcent na dramatičnu situaciju. Mjehuričasti balončić sa oblim linijama koristi se za prenošenje junakovih razmišljanja i snova. S obzirom da je i tekst grafički simbol koji se sastoji od crta njegova integracija s crtežom potiče imaginaciju.

4.4. Linija, ploha i boja

Linija, ploha i boja su osnovni likovni elementi koji se promatraju neovisno od ostalih elemenata stripa. Stavljanjem u određenu kompoziciju tvore likovni jezik i likovno djelo. „*Kada bismo se izražavali samo likovnim elementima bez kompozicijskih načela, bila bi to samo zbrka crta, boja, volumena, prostora ...*“ (Jakubin, 1999:10) Linija, odnosno crta nastaje kretanjem točke ili smanjenjem polja. U matematici se definira kao skup točaka u ravnini. Crte razlikujemo po njenim svojstvima: toku, karakteru i značenju. Crte po toku dijele se na ravne koje mogu biti vodoravne, uspravne i kose i na krivulje. Također mogu biti otvorene i zatvorene. Zatvorene crte tvore pravilne i nepravilne likove i zovemo ih funkcionalnim crtama. Dok otvorene zovemo samostalnim jer se ne vežu ni za kakav lik. Nadalje, crte nacrtane rukom se zovu kaligrafske, a one nacrtane tehničkim pomagalicama euklidske. Karakter crta ovisi o tehnici kojom je crtana i o crtaču. „*Crte po svom likovnom karakteru mogu biti tanke, debele, dugačke, kratke, oštre, neoštre, kontinuirane, isprekidane, izlomljene, prozirne, guste, jednolične, nejednolične.*“ (Jakubin, 1999:21) Crte po značenju mogu biti konturne ili obrisne, teksturne i strukturne. Konturne crte služe za crtanje, odnosno oblikovanje nekog lika. Da bi izrazili teksturu, odnosno karakteristike tog lika koristimo teksturne crte. Crte koje tvore neke oblike nazivamo strukturnim crtama i nalazimo ih i u prirodi. Primjerice, kosa, ribarska mreža, pleteni džemper.

Ploha je likovni element koji se sastoji od dvije dimenzije, dužine i širine. Na plohi se mogu oblikovati plošni, dvodimenzionalni likovi ili likovi koji sugeriraju treću dimenziju, dubinu koja negira plohu. Plohu dijelimo na samostalnu i funkcionalnu. Samostalne plohe su one koje samostalno stoje u prostoru i čine kompoziciju. Ta kompozicija se može sastojati od geometrijskih ili slobodnih likova. U geometrijske likove ubrajamo kvadrat, pravokutnik, trokut, krug itd. Slobodni likovi, za razliku od geometrijskih, djeluju nemirno i pokretno. Oba lika imaju naglašenu dvodimenzionalnu strukturu. Funkcionalne plohe zatvaraju određeni volumen, a pronalazimo ih u arhitekturi i kiparstvu. Predstavljaju oplošje tijela, odnosno zgrada.

Boju je moguće definirati na dva načina. „*Prvi pojam označava fizikalnu osobinu svjetlosti, odnosno osjećaj koji u oku stvara svjetlost emitirana iz nekog izvora ili reflektirana od površine neke materije. Drugi pojam označava tvar za bojenje, koja ima svojstvo da oboji bezbojnu materiju.*“ (Jakubin, 1999: 28) Wilhelm Ostwald je boje prema njenim kromatskim

svojstvima podijelio na *šarene* ili kromatske i nešarene ili akromatske. U šarene boje ubrajamo boje sunčevog spektra, a nešarene su crna, bijela i siva. Nadalje prema njegovom krugu čistih boja razlikujemo osnovne, sekundarne i tercijarne boje. Osnovne boje su crvena, plava i žuta, sekundarne boje su one izvedene iz osnovnih, dakle, zelena, ljubičasta i narančasta, a tercijarne su sve boje koje nastanu miješanjem jedne osnovne i jedne sekundarne boje. Boje koje nastaju miješanjem žute i crvene i sve njihove tonove zovemo toplim bojama, a boje koje nastaju miješanjem plave i žute i njihove tonove zovemo hladnim bojama.

Slika 12 Ostwaldov krug boja

Kako bi dobili različitu nijansu, odnosno ton neke boje potrebno je dodavati bijelu boju kako bi dobili svjetliji ton ili crnu kako bi dobili zagasitiji ton. Miješanjem boje sa sivom dobivamo mutne tonove. Svakim miješanjem kromatske boje s akromatskim bojama degradiramo boju, odnosno oduzimamo joj jasnoću i intenzitet. Boje se miješaju na dva načina. Prvi je način mehaničko miješanje, odnosno izravno miješanje boja na paleti. Drugi je način optičko miješanje boja gdje se sitnim točkanjem ili namazima dvije boje nanose jedna do druge i tako stvaraju optičku iluziju u našem oku. Na isti način funkcionira i trobojni tisak gdje se boje nanose kroz točkasti raster. Koriste se crvena, žuta, plava i crna boja, a njihovim optičkim miješanjem nastaju različite boje i njihovi tonovi. „*Moć boje je vrlo velika, a mogućnosti primjene višestruke.*“ (Mikić,2001:55) Poznato je da boje mogu utjecati na psihološko djelovanje ljudi, a svaka boja ima i određenu simboliku. Primjerice plava boja je „*pasivna i hladna, ali djeluje ugodno i čeznutljivo. Goethe ju naziva „očaravajuće ništa“.* ... *Simbolizira: vjernost, istinu, ... jasnoću, ... duhovitost i plemenitost.*“ (Jakubin, 1999: 51)

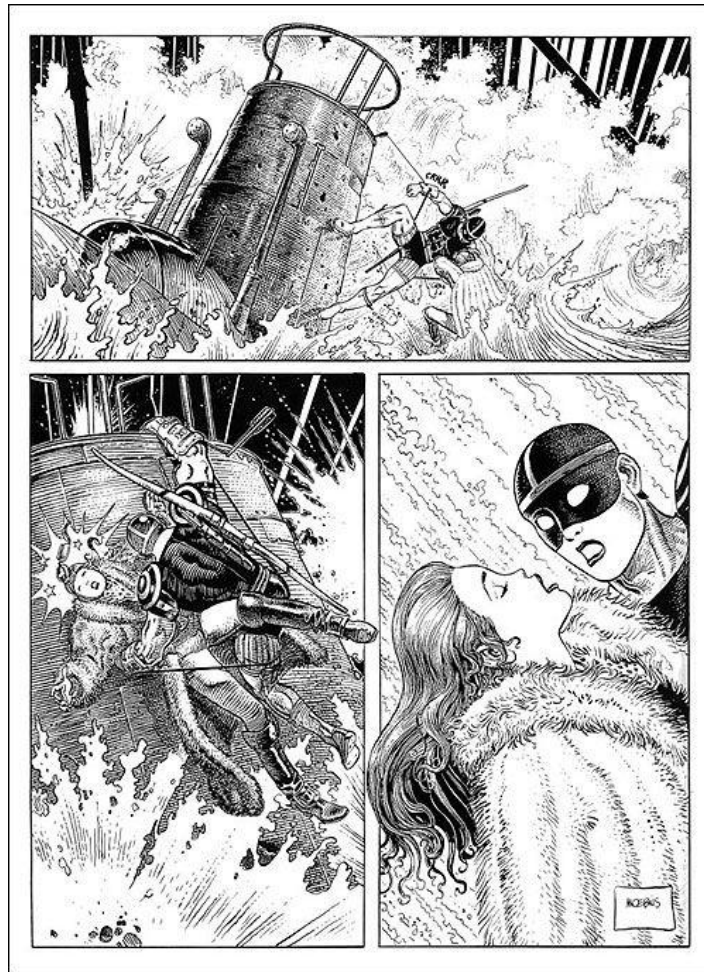
Umjetnici vizualnih medija koriste se svim svojstvima boje kako bi postigli određene efekte kod ljudi. Važno je znati kako istaknuti ili ostaviti u sjeni pojedine objekte i na taj način pažnju usmjeriti na osobu ili pojavu. Primjerice, u filmu „*Crveni balon*“ Albert Lamorrise naglašava objekt, balon crvenom bojom kojem pridaje simboličko značenje djetinjstva i sreće. Da bi se postigli takvi efekti bitno je znati koje su boje tople, koje hladne i na koji način pojedina boja utječe na čovjeka. Boje mogu biti nositelji ugođaja, a njima se može naglašavati i određena vremenska vrijednost gdje su događaji u sadašnjosti naglašeni čistim bojama, a događaji u prošlosti ili budućnosti su prikazani degradiranim tonovima boje. „*Različitosti crno-bijelog stripa i stripa u boji su goleme i duboke, a utječu na svaku razinu čitateljskog iskustva.*“ (McCloud, 2005:192) Kako bi se postigao željeni efekt radnje potrebno je pronaći pravu mjeru u uporabi boja kako ne bi došlo do zasićenosti kadra i odvlačenja pozornosti na detalje koji nisu toliko bitni. Nadalje, boje imaju i kontrastna svojstva prema kojima razlikujemo slične ili harmonične boje i različite odnosno suprotne boje. Suprotstavljanjem najmanje tri čiste boje dobivamo kontrast boje prema boji. Najjači takav kontrast ostvaruju osnovne boje: crvena, žuta i plava. Dodavanjem crnih ili bijelih poteza pojačavamo taj kontrast. Boje mogu biti kontrastne i prema svjetlini koju sadrže. Prema tome nastaje kontrast svjetlo-tamno koji je najjači između akromatskih boja crne i bijele te kromatskih žute i ljubičaste. Dokazano je da boje izazivaju različite osjećaje u nama pa tako neke boje izazivaju osjećaj topline, a druge hladnoće čime izražavaju svoja kontrastna svojstva. Najtoplija boja je crvenonarančasta, a najhladnija plavozelena boja. U slikarstvu se obično tople boje koriste u prednjem planu, a hladne u pozadini kako bi se naglasila dubina prostora. Najjači kromatski i toplo-hladni kontrast ujedno čine i komplementarni kontrast. U njemu su boje potpuno suprotne, a opet se međusobno privlače. Njihovim miješanjem boje se poništavaju i nastaje bijela ili siva. „*Komplementarni kontrast nastaje kad stavimo u međusobni odnos dvije boje, jednu osnovnu s bojom dobivenom miješanjem drugih dviju osnovnih boja.*“ (Jakubin, 1999:41) Kako bi se istakla neka osoba ili predmet koristit ćemo čistu i jarku boju, a da efekt bude jači koriste se njene degradirane boje. Tada u središte dolazi najintenzivnija boja, dok njeni zagasiti tonovi padaju u drugi plan. Ovakav se kontrast zove kontrast kvalitete. Nadalje, suprotstavljanjem ploha različitih veličina i boja postiže se kontrast kvantitete. U njemu se suprotstavlja odnos veliko-maleno. U središtu je uglavnom ono maleno koje je naglašeno jarkom bojom dok su ostale boje količinski potisnute. „*Ponekad samo mala mrlja intenzivno crvene ili narančaste može održati ravnotežu i biti u skladu s ostalim manje intenzivnom, a velikim ploham.*“ (Jakubin, 1999:45)

4.6. Analiza stripa

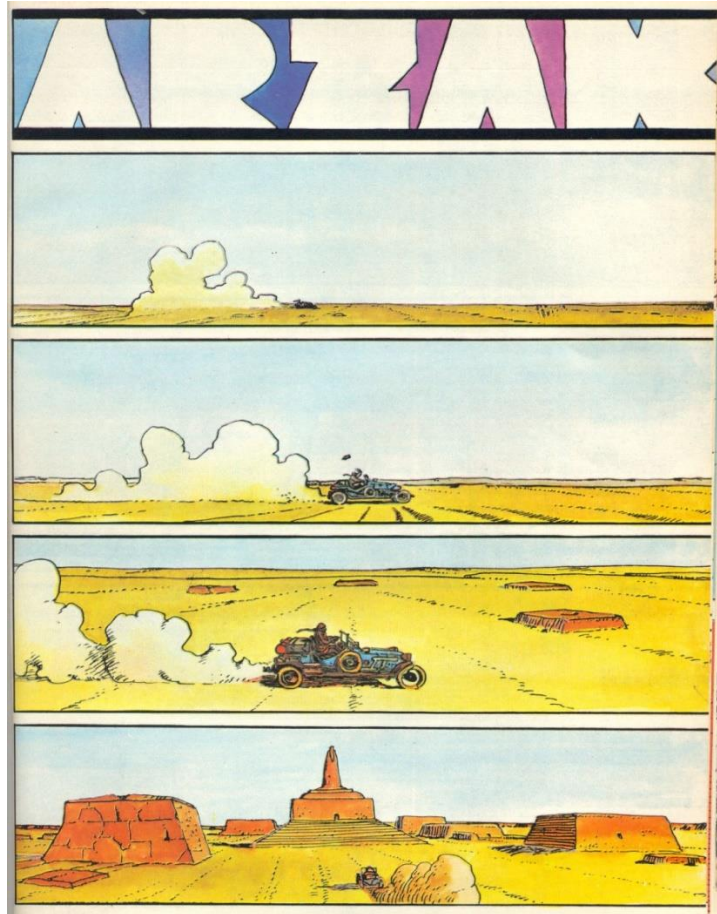
Slika 13 Hugo Pratt, Corto Maltese u Sibiru, 1918.g.

Slika 13. Pratt postiže jak kontrast u kadrovima korištenjem crnih ploha kao pozadine naspram bijelih likova. Prostor i detalji su naglašeni oštrim crtama te grubom teksturom.. Tabla stripa se sastoji od jedanaest pravilno poredanih kadrova. Kadrovi su četvrtastog oblika, međutim u svakom sljedećem redu prvi kadar se sužava, a ostali povećavaju, da bi na kraju zadnji kadar zauzeo mjesto dva kadra. Posljednji kadar je mnogo detaljniji i veći od prethodnih. U njemu primjećujemo nedostatak crnih ploha, a prostor je naglašen crtama i teksturama.. Promatrani kadar je u potpunom kontrastu s ostalim kadrovima. U ostalim kadrovima Pratt je koristio tekstore, crte i crne plohe te naizmjenice krupni i srednji plan kako bi prikazao likove i naglasio njihov odnos.

Slika 14 Moebius, La garage hermetique, 1980.g.

Slika 14. Tabla stripa je podijeljena na tri kadra. Kadrovi su pravilno raspoređeni, pravokutnog su oblika, prvi je položen vodoravno, a druga dva okomito. U kadrovima je korištena dijagonalna kompozicija, a dramatičnost je naglašena korištenjem niza dijagonalnih linija različitih usmjerenja. Za prikaz mora i podmornice korištene su crte koje se jednolično ponavljaju, odnosno raster. U drugom kadru je korištena i stripovska konvencija –roj zvijezda oko glave. U prva dva kadra su korištene oštre i ravne linije, dok u zadnjem prevladavaju titrave linije- na bundi i na pozadini.

Slika 15 Moebius, Arzach, 1975.g.

Slika 15. Naslovnu stranu stripa Arzach čine četiri vodoravna kadra s vodoravnom kompozicijom kojom je naglašena mirnoća. Planovi kadra se nižu od totala, preko srednjeg i krupnog opet do totala. Takvim nizanjem kadrova crtač nam daje uvid u prostor i upoznaje nas s glavnim likom te nas u zadnjem kadru ponovno udaljava kako bi nas uveo u drugu radnju. Kadrovima dominiraju nijanse tople boje- žuta i narančasta, a u kontrastu s njima je svijetlo plava boja neba i detalj plavog automobila. Radi se o kontrastu kvantitete gdje u središte dolazi plavi automobil. Nadalje, ovakvo kadriranje podsjeća na filmsko uvođenje u radnju, gdje vidimo nekakvo kretanje u daljinji i veliki dim, zatim postupno približavanje dok ne uočimo da je to automobil, i zatim ponovno udaljavanje. U zadnjem kadru je promijenjen i smjer kretanja automobila pa vidimo gdje on ide.

5. STRIP U NASTAVI LIKOVNE KULTURE

5.1. Nastavne teme

Nastavnim planom i programom osnovnih škola za predmet Likovne kulture predviđen je jedan sat tjedno, odnosno trideset i pet sati godišnje. Predmet Likovne kulture prati psihofizički razvoj djeteta te faze likovnog izražavanja i stvaranja. Učenike se u nižim razredima osnovne škole upoznaje s osnovama likovnog jezika i likovnih elementa. Navodi ih se na istraživački pristup vizualnim medijima te upoznavanje s različitim kulturama i tradicijama kroz povijesni presjek. Prikazivanjem raznih reprodukcija učenike se izravno potiče na prepoznavanje likovnih problema na konkretnom djelu, a stvaralačkim procesom da te elemente primjene u svom djelu. Na taj se način kod djece razvija logičko razmišljanje i aktivan pristup nastavi.

„U likovni jezik, komunikaciju s likovnim djelima i likovno izražavanje i stvaranje određenim likovnim tehnikama ulazi se postupno, kao što se ulazi postupno i u pismeno izražavanje i stvaranje ili glazbeno izražavanje i stvaranje.“ (Jakubin, 1999:10) Analogno tome, učenici se i s elementima stripa upoznaju postupno kroz različite nastavne teme. Prema nastavnom planu i programu likovne kulture za osnovnu školu u prvom razredu je predviđena tema *Ilustracija* kojom se djeca upoznaju s osnovnim elementima crtom i točkom. U drugom razredu, kroz temu *Odnos slike i teksta*, učenici se upoznaju sa stripom te odnosom slike i teksta. Nadalje, izborna nastavna tema *Kadar, odnos slike i teksta* u trećem razredu omogućuje učenicima prepoznavanje i izražavanje kadra kao isječka cjeline te njegovu prisutnost u vizualnim medijima. Naposljetku, u četvrtom razredu temom *Kompozicija, smještaj u formatu* učenici se upoznaju s kompozicijom, odnosno rasporedom elemenata unutar zadanog prostora umjetničkog djela. U stripu to znači da svaka sličica i svaka stranica imaju svoju kompoziciju. (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2006:53-57) Svim ovim temama učenici obrađuju likovne probleme koji čine elemente stripa. Motiv stripa je s učenicima moguće obrađivati od drugog razreda osnovne škole. Nadalje, s temom stripa djeca se susreću i u nastavi hrvatskoga jezika kroz nastavno područje medijske kulture. Ovakva multidisciplinarnost stripa nudi kreativne načine korelacije dva predmeta. Iz nastave hrvatskoga jezika možemo preuzeti temu iz nekog književnog djela koje će nam poslužiti kao tema za strip u likovnoj kulturi. Kod takve teme bitno je da završetak priče ostane nedorečen, na taj način djeca sama smišljaju ostatak priče čime se potiče imaginacija.

5.2. Tehnike crtanja stripa

U nižim razredima osnovne škole učenike se upoznaje s tehnikama crtanja pa tako strip mogu crtati olovkom, flomasterom ili tušem. Olovka je osnovno izražajno sredstvo u crtežu. Njeno je osnovno obilježje tvrdoća prema kojoj razlikujemo tvrde, srednje tvrde i meke olovke. Oznaka za meku olovku je B, srednje tvrdu HB, a za tvrdu H. Također varira i njihov stupanj tvrdoće koji se označuje brojevima, od 8B do 9H. Što je veći broj, veća je i tvrdoća odnosno mekoća olovke. Tvrde se olovke najčešće koriste za precizne poteze jednake debljine dok meke olovke pružaju čitav raspon oblikovanja linija. Za crtanje olovkom u školi koristimo „... *bijeli ili svijetlo tonirani srednje hrapavi papir.*“ (Tanay, Kučina, 1995:8) Ukoliko želimo crtež u boji najbolji izbor predstavljaju flomasteri. Može ih se naći u svim bojama i svim debljinama. Ostavljaju trag iste debljine i intenziteta boje te predstavljaju idealno rješenje za optičko miješanje boja. Flomasterima koji ostavljaju debeli trag se koristi pri izradi plakata te za bojanje većih površina, dok se tankim flomasterima crtaju detalji. Njihov se trag ne može brisati, ali s vremenom, zbog izloženosti svjetlosti, može nestati. Također je bitno zatvoriti flomaster nakon uporabe da se unutrašnji dio natopljen bojom ne bi osušio nakon čega bi postao beskoristan. Medij kojim je moguće objediniti oštrinu i mekoću poteza predstavlja tuš. Tuš koji se koristi u školi je u tekućem obliku te ga nije potrebno otapati, no postoje i tuševi koji su u krutom stanju te ih je potrebno dodatno obraditi kako bi bili spremni za uporabu. Likovna sredstva koja koristimo za crtanje tušem su metalno pero i kist. Metalno pero ostavlja oštre i tanke linije i koristi se za crtanje detalja. „*Pero se vuče po papiru odozgo prema dolje i sliva nadesno.*“ (Jakubin, 1999:156) Osnovni likovni elementi kojima se služimo crtajući perom su crta i točka. Ovisno o debljini kista koji upotrebljavamo, kistom je moguće izvući linije različitih debljina. „*Ako se pak dlačice u vrhu kistu razdvoje, istodobno će se na crtežu u jednom potezu pojaviti više tanjih i debljih linija, što će dati posebne linearne efekte i crtačku draž.*“ (Jakubin, 1999:160) Debljim kistovima je olakšano i bojanje veće površine plohe. Kist može zadržati veću količinu boje, odnosno vlage pa se zato koristi za crtanje tehnikom laviranog tuša. To je tehnika kojom se tuš razrjeđuje vodom čime se stvaraju različiti tonovi te boje. Ova tehnika povezuje crtanje i slikanje. Nadalje, lavirani crtež može se raditi na mokroj i na suhoj podlozi. Na mokroj podlozi namoči se cijeli papir ili neki dijelovi, a zatim se nanose potezi kistom ili perom ili se prska tušem. „*Takvim radom dobivaju se mnogi „slučajni“ efekti, pa treba i njih znati primijeniti i upotrijebiti ih za vlastiti likovni izraz.*“ (Jakubin, 1999:164) Ukoliko radimo na suhoj podlozi prvo perom ili kistom crtamo crtež i čekamo da se skroz osuši. Nakon toga vodom razrjeđujemo tuš i kistom nanosimo različite tonove na crtež. U posljednje vrijeme postoje i razni kompjuterski

programi koji omogućuju crtanje stripova digitalnim medijima. Za takvo stvaranje umjetničkog djela potrebno je učenike dodatno educirati o načinima uporabe programa, a zbog informatičke pismenosti koja se uvodi tek u 5. razredu osnovne škole takav je pristup moguće provoditi tek u višim razredima. Kako bi djeca uspješno svladala tehnike crtanja potrebno ih je objasniti i demonstrirati rad s njima u uvodnom dijelu sata. Pri analizi dječjih radova promatraju se elementi stripa, na koji su način prikazani, koliko je elemenata dijete uvrstilo u svoj strip te sadržaj stripa.

6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

6.1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je kroz praktični dio, odnosno održane sate likovne kulture u nižim razredima osnovne škole, istražiti na koje sve načine djeca usvajaju elemente stripa i primjenjuju te elemente u svom radu. Istraživat će se, prije svega, vizualni aspekti stripa.

6.2. Problem istraživanja

Na učeničkim radovima u obliku stripa istraživat će se koliko su učenici uspješni u svladavanju pojedinih elemenata stripa i primjeni u svom radu. Radovi će biti vrednovani po utvrđenim kriterijima uspješnosti realizacije. Anketom koja je provedena u 3. i 4. razredu istražiti će se dječji stavovi o stripu.

6.3. Uzorak i metode istraživanja

Uzorak ispitanika u istraživanju čini 69 učenika. Ispitanici su polaznici prvog, drugog, trećeg i četvrtog razreda Osnovne škole Antuna Kanižlića u Požegi. U tablici je prikazan broj učenika/ učenica u svakom pojedinom razredu te njihov ukupan broj.

Tablica 1 Broj sudionika u pojedinom razredu

	1. razred	2. razred	3. razred	4. razred	UKUPNO
Broj dječaka	10	9	6	8	33
Broj djevojčica	8	11	10	7	36
Ukupan broj učenika	18	20	16	15	69

Istraživanje je provedeno na nastavi likovne kulture u skladu s nastavnim planom i programom. U svakom je razredu održan jedan nastavni sat nakon čega su prikupljeni dječji likovni radovi. Na radovima je provedena kvantitativna analiza kako bi se istražilo koliko učenici uspješno svladavaju elemente stripa i primjenjuju ih u svom radu. U analizi učeničkih radova (ilustracija i stripova) vrednovala se tehnička izvedba te način na koji su djeca koristila elemente stripa u svom radu. U trećem i četvrtom razredu učenici su ispunili i anketne listiće kako bi se analizom utvrdilo koliko su učenici upoznati sa stripom.

6.4. Postupak istraživanja

Prije početka istraživanja tražena je suglasnost ravnateljice škole, učiteljica razredne nastave te roditelja učenika kako bi odobrili provedbu istraživanja i sudjelovanje učenika u istraživanju. Ravnateljica i učiteljice informirane su o cilju i svrsi istraživanja. Dobiveni podaci korišteni su isključivo u svrhu istraživanja, tj. analizu i interpretaciju dobivenih rezultata. U analizi dječjih ilustracija i stripova vrednuje se tehnička izvedba i vizualni aspekti stripa, odnosno način na koji su učenici elemente stripa koristili u svom radu. Analizom anketnih listića ispitat će se koliko su učenici upoznati sa stripom.

7. ANALIZA LIKOVNIH RADOVA

Provedenim istraživanjem i daljnjom analizom učeničkih radova ispitat će se sposobnost usvajanja i primjene elemenata stripa u radu. Na likovnim radovima provest će opću analizu tehničke izvedbe i primijenjenosti elemenata stripa te likovnu analizu uspješnosti radova. Prikupljeni likovni radovi, analizom uspješnosti, podijeljeni su na vrlo uspješne, uspješne i manje uspješne. Analiza likovnih radova bit će grafički prikazana. Anketne listiće analizirat će statističkom obradom podataka, a njihova analiza bit će grafički prikazana.

Tablica 2 Kriteriji vrednovanja učeničkih radova

VRLO USPJEŠAN	<p>Vrlo uspješno realiziran/riješeno likovni problem.</p> <p>Zanimljiva i originalna kompozicija, uspješno smještena na format papira i bogata likovnim elementima.</p> <p>Vrlo uspješno i samostalno vladanje zadanom likovnom tehnikom.</p> <p>Bogatstvo detalja, jasno izražavanje prostora</p> <p>Kreativnost i originalnost rada.</p>
USPJEŠAN	<p>Uspješno realiziran likovni problem.</p> <p>Uspješno realizirana kompozicija, no ne tako složena i zahtjevnija.</p> <p>Samostalno vladanje likovnom tehnikom no uz poticaje.</p> <p>Kompozicija dobro smještena na papir sa jednostavnijim detaljima.</p> <p>Dobro savladana likovna tehnika.</p> <p>Djelomično ispunjen papir.</p>
MANJE USPJEŠAN	<p>Neuspješno realiziran likovni problem.</p> <p>Kompozicija realizirana na najjednostavniji i ne zahtjevan način te siromašna detaljima.</p> <p>Nesamostalnost u radu zadanom likovnom tehnikom.</p> <p>Površna izvedba rada u zadanoj likovnoj tehnici.</p> <p>Sklonost šablonskom prikazu.</p> <p>Nedovoljno ispunjavanje papira.</p>

7.1. Analiza likovnih radova prvog razreda

Nastavnom satu likovne kulture u prvom razredu, u Osnovnoj školi Antuna Kanižlića, prisustvovalo je 18 učenika te učiteljica Elvira Baričevac. Prema nastavnom planu i programu na satu je obrađena tema *Ilustracija* iz nastavne cjeline *Točka i crta*. Motiv koji smo obradili je superjunak, a likovna tehnika flomasteri. Nakon analize likovnih problema i utvrđivanja ključnih pojmova, zadatak učenika bio je zamisliti i flomasterima nacrtati superjunaka. Na kraju sata zajedno smo analizirali radove.

NASTAVNA JEDINICA

1. **Cjelina:** Točka i crta
2. **Nastavna tema:** ILUSTRACIJA
3. **Likovno područje:** Primijenjeno oblikovanje-dizajn
4. **Likovni problemi (ključni pojmovi):** ilustracija
5. **Motiv:** a) vizualni: SUPERJUNAK
b) nevizualni:
6. **Likovno tehnička sredstva i likovne tehnike:** FLOMASTERI

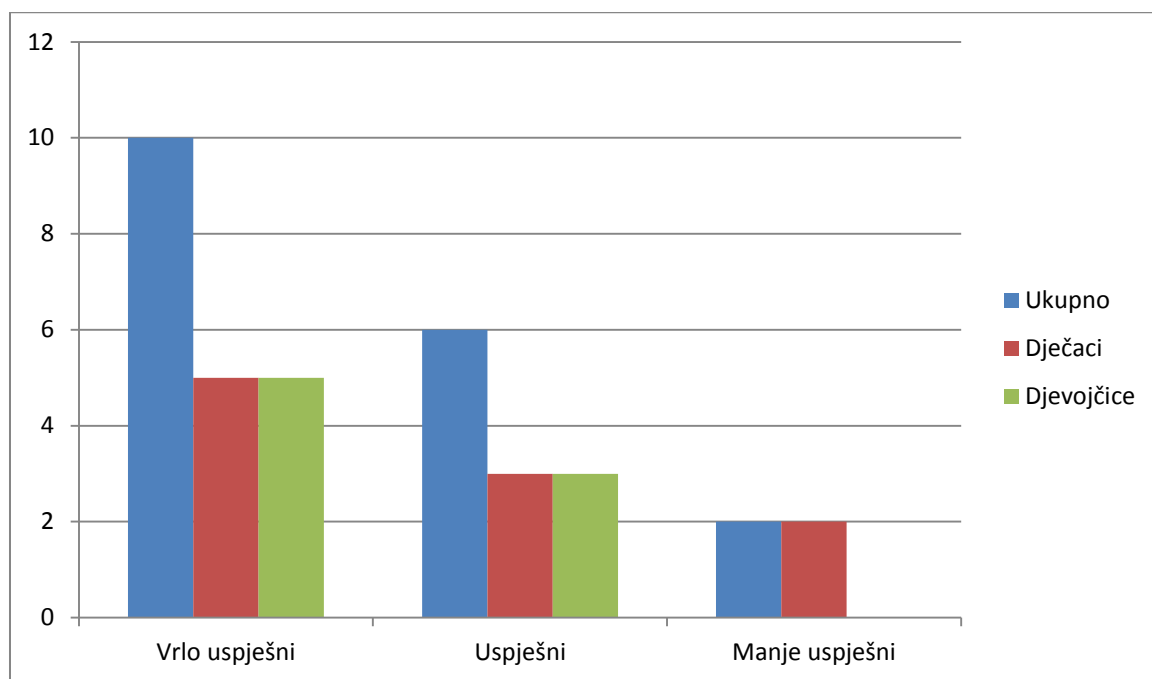
Učenici su pokazali velik interes za crtanje superjunaka. Usvojili su i pravilno primijenili crtačku tehniku flomasterima. Uspješno su smjestili likove u format papira te upotrijebili mnoštvo različitih likovnih elemenata. Na radovima je vidljivo šabloniziranje, pa su tako učenici upotrebljavali različite oblike zvjezdica, srca, mjeseca i sunca.

Od ukupno 18 radova, odnosno 18 učenika, 10 je bilo vrlo uspješno, od čega je 5 radova dječaka i 5 djevojčica, 6 uspješno, od čega su 3 rada dječaka i 3 djevojčice i 2 manje uspješna, oba od dječaka.

Tablica 3 Radovi 1. razreda po kriterijima uspješnosti

	UKUPNO	DJEČACI	DJEVOJČICE
VRLO USPJEŠAN	10	5	5
USPJEŠAN	6	3	3
MANJE USPJEŠAN	2	2	0

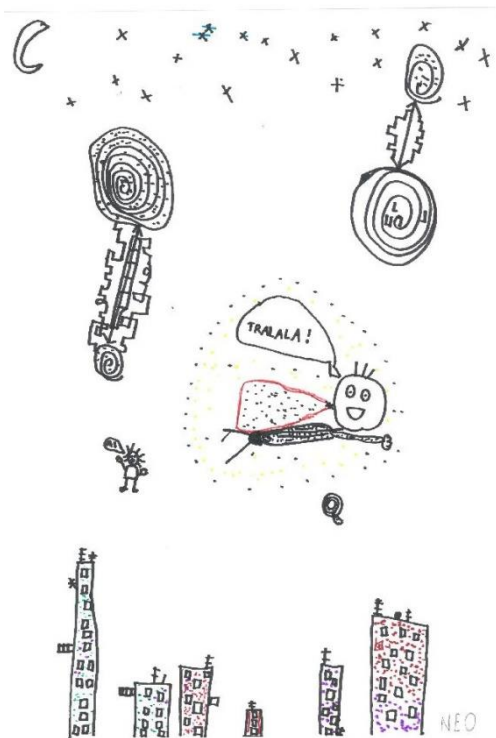
Graf 1 Grafički prikaz uspješnosti likovnih radova prvog razreda

7.1.1. Analiza uspješnosti likovnih radova prvog razreda

VRLO USPJEŠNI RADOVI

Radovi učenika koji su vrlo uspješno ilustrirali superjunaka. Format papira je maksimalno iskorišten te je pun detalja. Radovi obiluju raznim crtama i točkama te je tehnika crtanja flomasterima potpuno usvojena. Radovi su kreativni i originalni.

Slika 16 Neo

Slika 17 Anja

Slika 1. Učenik je ispunio cijeli papir na zanimljiv način te je pri tome uspješno prikazao prostor. Kompozicija likova je skladna, a na likovima su vidljivi razni detalji pri čemu je učenik koristio različite crte i točke. Boje su ograničene te cijeli rad djeluje skladno. Učenik je iskoristio oblačić kako bi ispisao tekst.

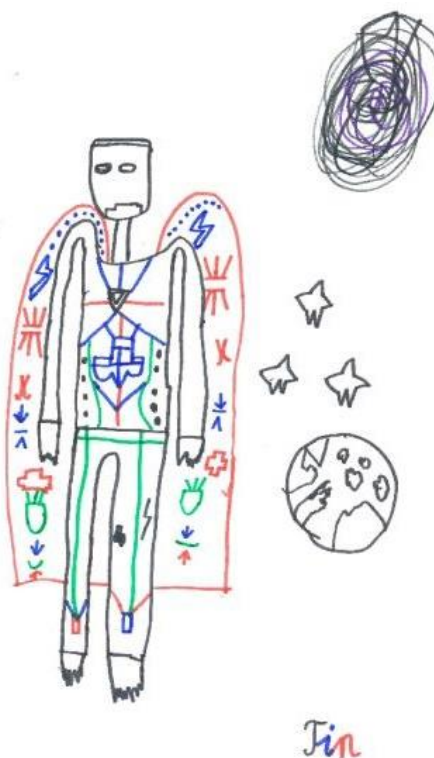
Slika 2. Učenica je na kreativan i originalan način zamislila i nacrtala svog superjunaka. Format papira ispunjen je raznim elementima. Najviše je rabila kratke ravne crte za ispunjavanje ploha te točke raznih boja kako bi ispunila ostatak prostora.

USPJEŠNI RADOVI

Učenici su uspješno realizirali likovni problem. Prikazani likovi obiluju detaljima, no vidljiva je i uporaba šablone. Format papira je iskorišten, a kompozicija likova je zadovoljavajuća.

Slika 18 Niko

Slika 19 Tin

Slika 3. Učenik je usvojio tehniku rada flomasterima. Rad je ispunjen raznim likovima koji su nespretno smješteni u kompoziciju. Korišten je velik broj boja koje još više ističu brojnost likova i kaotičnost rada. Na najvećem liku u sredini započeo je mrežu crta, no nije ju dovršio, a ostatak je ispunio oblicima srca, što upućuje na korištenje šablone.

Slika 4. Učenik je uspješno izvršio zadatak. Kompozicija likova je uspješna, iako jednostavnija. Korišten je manji broj likova te su vidljive šablone. Papir je djelomično ispunjen. Učenik je koristio različite oblike kako bi ispunio pojedine plohe.

MANJE USPJEŠNI RADOVI

Kompozicija radova vrlo je jednostavna te svedena na minimum elemenata. Papir je ispunjen jednoličnim elementima te siromašan detaljima, a korištene su i šablone. Tehnika nije do kraja usvojena.

Slika 20 Ino

Slika 21 Doni

Slika 5. Učenik nije pravilno usvojio tehniku crtanja flomasterima. Kompozicija je siromašna detaljima. Glavni junak prikazan je maleno i ne ističe se, što djeluje pomalo konfuzno na promatrača s obzirom na zadani motiv. Format papira nije dobro iskorišten, a prostor je popunjen šablonskim crtanjem oblaka i sunca.

Slika 6. Kompozicija djela je jednostavna i lišena detalja. Izvedba rada je površna. Prostor u koji je smješten lik nazire se, ali nije do kraja razriješen. Korištena je šablona.

7.2. Analiza likovnih radova drugog razreda

Nastavnom satu likovne kulture u drugom razredu, u Osnovnoj školi Antuna Kanižlića, prisustvovalo je 20 učenika te učiteljica Slavica Jelić. Prema nastavnom planu i programu na satu je obrađena tema *Odnos slike i teksta* iz nastavne cjeline *Točka i crta*. Motiv koji smo obradili je strip po basni *Lav i miš*, a likovna tehnika flomasteri. Nakon analize likovnih problema i utvrđivanja ključnih pojmova, zadatak učenika bio je flomasterima nacrtati četiri kadra stripa prema basni *Lav i miš*. Na kraju sata zajedno smo analizirali radove.

NASTAVNA JEDINICA

7. **Cjelina:** Točka i crta
8. **Nastavna tema:** ODNOS SLIKE I TEKSTA
9. **Likovno područje:** Primijenjeno oblikovanje-dizajn
10. **Likovni problemi (ključni pojmovi):** strip, kadar, odnos slike i teksta
11. **Motiv:** a) vizualni: STRIP „LAV I MIŠ“
b) nevizualni:
12. **Likovno tehnička sredstva i likovne tehnike:** FLOMASTERI

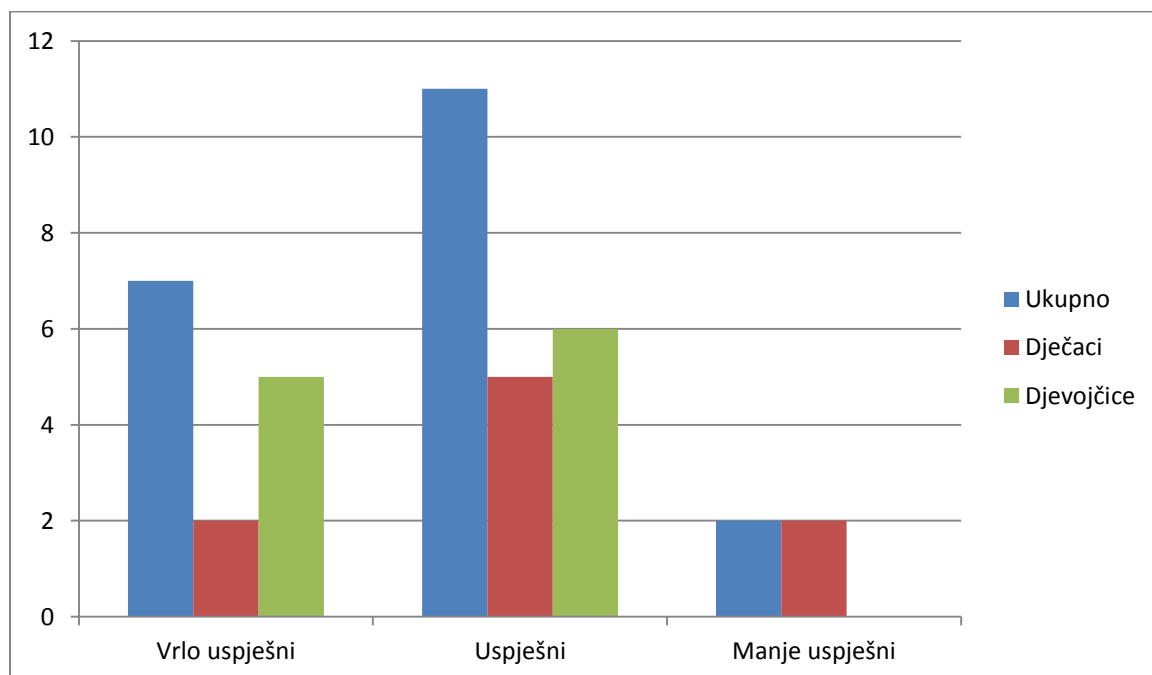
Učenici su prvi put sudjelovali u izradi stripa. Podijelila sam im papire na kojima sam prethodno označila prostor za 4 kadra. Nakon animiranog prikaza basne „Lav i miš“ razgovarali smo o slikama i tekstu koje će smjestiti u ta 4 kadra. Učenici su usvojili i pravilno primijenili crtačku tehniku flomasterima. Uspješno su smjestili likove u zadani format, no nedostajalo im je ideja za ispunjavanje preostalog praznog prostora.

Od ukupno 20 radova, odnosno 20 učenika, 7 je bilo vrlo uspješno, od čega su 2 rada dječaka i 5 djevojčica, 11 uspješno, od čega je 5 radova dječaka i 6 djevojčica i 2 manje uspješna, oba od dječaka. Napomena, radovi dvojice dječaka, čiji su radovi bili jedan uspješan i jedan manje uspješan, radovi su dječaka koji rade po prilagođenom programu. Rad učenika koji je bio uspješan posebno je dodan u tu kategoriju jer je dječak pokazao zanimanje kakvo inače ne pokazuje na nastavi i samostalno sudjelovao u radu.

Tablica 4 Radovi 2. razreda po kriterijima uspješnosti

	UKUPNO	DJEČACI	DJEVOJČICE
VRLO USPJEŠAN	7	2	5
USPJEŠAN	11	5	6
MANJE USPJEŠAN	2	2	0

Graf 2 Grafički prikaz uspješnosti likovnih radova drugog razreda

7.2.1. Analiza uspješnosti likovnih radova drugog razreda

VRLO USPJEŠNI RADOVI

Radovi učenika koji su vrlo uspješno realizirali zadane likovne probleme i motiv. U potpunosti su usvojili tehniku rada flomasterima. Kompozicija rada je skladna. Prostor je jasno izražen, a kadrovi ispunjeni raznim likovima. Korištene su različite crte kojima su ispunjene pojedine plohe.

Slika 22 Tena

Slika 23 Leon

Slika 7. Učenica je iznimno uspješno izvršila zadane likovne probleme. Kadrovi su u potpunosti ispunjeni. Kompozicija likova je vrlo uspješno realizirana. Tehnika rada također je vrlo uspješno usvojena i primijenjena. Strip je prikazan na vrlo originalan način. Tekst je uredno ispisan u balončićima. Iz stripa se jasno može pratiti i povezati tijekom radnje.

Slika 8. Učenik je koristio mnogo detalja pri ispunjavanju ploha. Crte i točke iskorištene su na kreativan način. Kadrovi su vješto ispunjeni, a kompozicija cijelog stripa skladna.

USPJEŠNI RADOVI

Učenici su uspješno realizirali kompoziciju likovnih elemenata. Ona nije toliko komplicirana, a prostor u pojedinim kadrovima djelomično je ispunjen. Korištene su crte i točke, no u manjoj mjeri. Crtanje flomasterima uspješno je svladano.

Slika 24 Šimun

Slika 25 Ema

Slika 9. Učenik je uspješno svladao likovnu tehniku, no uz poticaj. Plohe su ispunjene na zanimljiv način. Prostor papira djelomično je ispunjen u zadnja dva kadra, pa je zbog toga kompozicija cijelog djela narušena. Tekst je nespretno smješten u balončiće.

Slika 10. Učenica je odabrala zanimljiv način za ispunjavanje plohe tijela lava, no nije u potpunosti to iskoristila na preostalim plohama. Rad je siromašan detaljima, mnogo prostora je ostalo prazno i neiskorišteno. Zadana likovna tehnika uspješno je i samostalno svladana.

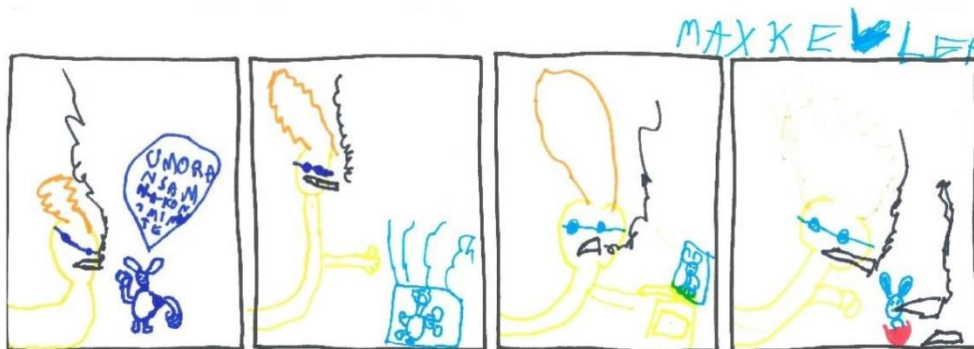

Slika 26 Denis

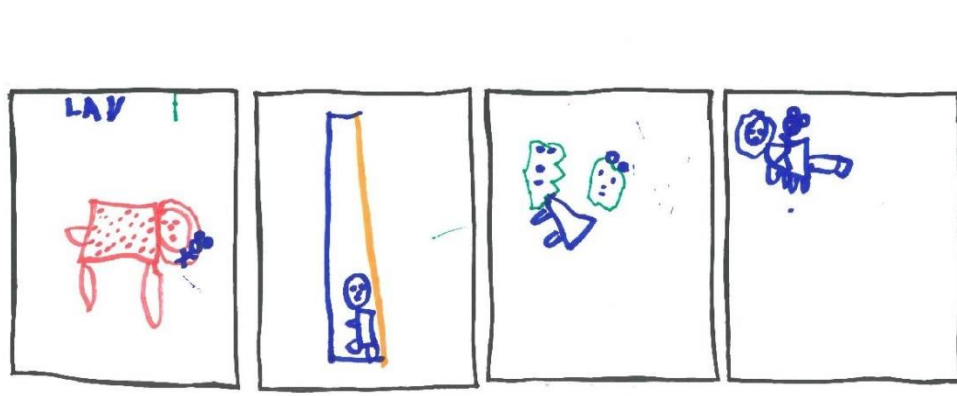
Slika 11. Učenik inače radi po prilagođenom programu te ima poteškoća pri pisanju, stoga je u stripu izostao tekst. Međutim, učenik je samostalno realizirao zadane likovne probleme i pokazao zainteresiranost što je vidljivo po ispunjenim kadrovima. Kompozicija je jednostavna, ali uspješno smještena u kadrove. Tehnika rada flomasterima je usvojena.

MANJE USPJEŠNI RADOVI

Učenici nisu uspješno realizirali zadatak. Kompozicija je jednostavna i minimalizirana. Rad je površno izveden. Nedostaje detalja, plohe nisu ispunjene. Nedostaje naslov stripa i popratni tekst.

Slika 27 Max

Slika 28 David

Slika 12. Učenik nije pokazao zainteresiranost za sudjelovanje u nastavi likovne kulture. Djelo je površno nacrtano. Tehnika rada flomasterima nije usvojena do kraja. Izostalo je ispunjavanje ploha. Tekst je vidljiv samo u prvom kadru. Likovi su uspješno smješteni u kompoziciju koja je jednostavna. Svi su kadrovi ispunjeni likovima te je učenik zadovoljio formu stripa. Učenik je inače problematičan, stoga je u radu vidljiv i neprimjeren sadržaj.

Slika 13. Učenik radi po prilagođenom programu. Nažalost, na raspolaganju mu nije bio niti jedan asistent. S obzirom na probleme s pažnjom, učenik je pokazao iznimno zanimanje za rad i crtanje, ispunivši sve kadrove. Likovi su jednostavni, a kompozicija nije ostvarena. U prvom kadru vidljiv je pokušaj ispunjavanja plohe. Papir je ostao većinom neispunjen. Tekst je izostao.

7.3. Analiza likovnih radova trećeg razreda

Nastavnom satu likovne kulture u trećem razredu, u Osnovnoj školi Antuna Kanižlića, prisustvovalo je 16 učenika te učiteljica Irena Topalušić. Prema nastavnom planu i programu na satu je obrađena tema *Kadar, odnos slike i teksta* iz nastavne cjeline *Točka i crta*. Motiv koji smo obradili je strip po pjesmi *Grga Čvarak*, a likovna tehnika lavirani tuš i flomaster u boji za ispisivanje teksta. Nakon analize likovnih problema i utvrđivanja ključnih pojmova, zadatak učenika bio je u paru laviranim tušem nacrtati strip prema pjesmi *Grga Čvarak*. Svaki je učenik crtao rad na svoj papir, a kasnije smo sparili radove. Pjesmu smo podijelili na dva dijela, stoga je učenik koji je crtao prvi dio napisao naslov. Na kraju sata zajedno smo analizirali radove.

NASTAVNA JEDINICA

13. Cjelina: Točka i crta

14. Nastavna tema: KADAR, ODNOS SLIKE I TEKSTA

15. Likovno područje: Primijenjeno oblikovanje-dizajn

16. Likovni problemi (ključni pojmovi): kadar, strip, lik u pokretu

17. Motiv: a) vizualni: STRIP „GRGA ČVARAK“

b) nevizualni:

18. Likovno tehnička sredstva i likovne tehnike: LAVIRANI TUŠ,
FLOMASTER U BOJI

Učenici su radili u paru. Jedna učenica nije imala para, a druga je učenica radila uz pomoć asistenta. Učenici su već sudjelovali u izradi stripa što je vidljivo po iznimno dobroj kompoziciji kadrova. Usvojili su i pravilno primijenili crtanje tehnikom laviranog tuša.

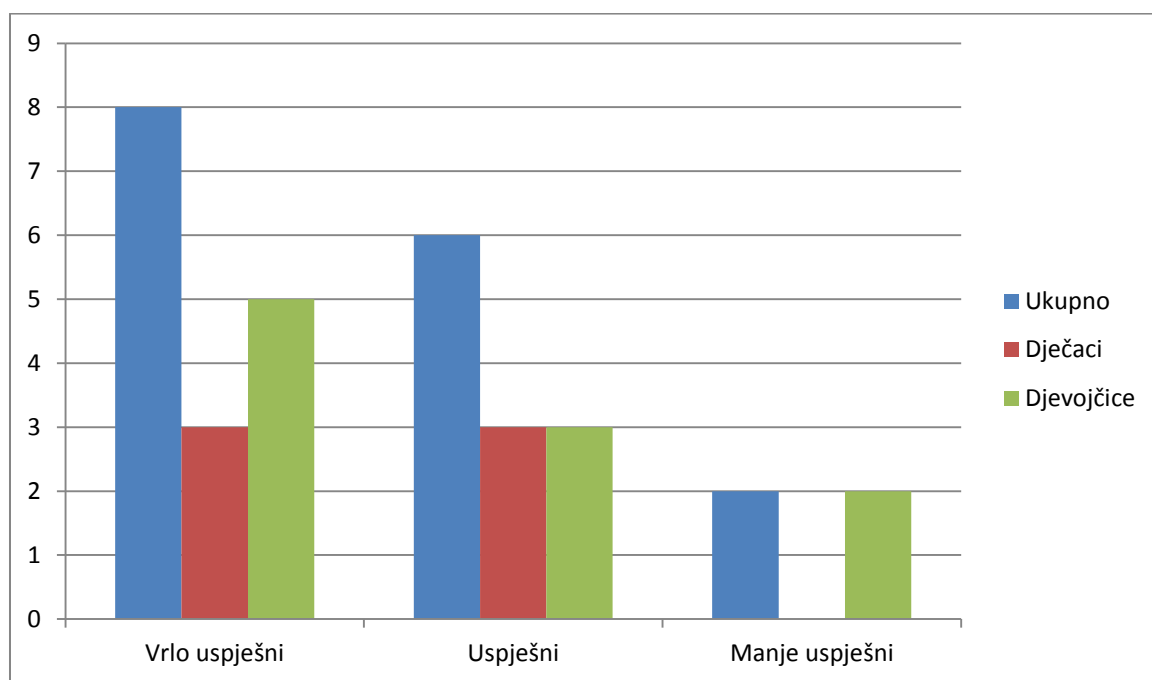
Od ukupno 16 radova, odnosno 16 učenika, 8 je bilo vrlo uspješno, od čega su 3 rada dječaka i 5 djevojčica, 6 uspješno, od čega su 3 rada dječaka i 3 djevojčica i 2 manje uspješna, oba od djevojčica. Napomena, rad učenice koja radi po prilagođenom programu i uz

rad asistenta smješten je u kategoriju vrlo uspješnih radova jer je učenica pokazala zanimanje za sudjelovanje u radu te je uz pomoć asistenta vrlo uspješno izvršila zadatak.

Tablica 5 Radovi 3. razreda po kriterijima uspješnosti

	UKUPNO	DJEČACI	DJEVOJČICE
VRLO USPJEŠAN	8	3	5
USPJEŠAN	6	3	3
MANJE USPJEŠAN	2	0	2

Graf 3 Grafički prikaz uspješnosti likovnih radova trećeg razreda

7.3.1. Analiza uspješnosti likovnih radova trećeg razreda

VRLO USPJEŠNI RADOVI

Radovi učenika koji su vrlo uspješno realizirali likovne probleme. Tehnika laviranog tušem usvojena je u potpunosti te uspješno primijenjena na radu. Kompozicija rada uspješno je smještena u kadrove te na format papira. Prostor je jasno izražen, a kadrovi ispunjeni raznim likovima. Tekst u oblačićima je jasan i lako čitljiv.

Slika 29 Tena

Slika 30 Sven

Slika 14. Učenica je uspješno rasporedila kadrove na format papira. Kadrovi su jasno odvojeni, a prostor u kadrovima ispunjen. Tehnika laviranog tuša je vrlo uspješno usvojena, a rad uredan. Kompozicija stripa je skladna. Tekst je uredno ispisan. U zadnjem kadru učenica je iskoristila roj zvjezdica iznad glave kako bi naglasila bol.

Slika 15. Učenik je na vrlo zanimljiv način realizirao zadani motiv. Rad je originalan i potpuno drugačiji od ostalih učeničkih radova. Rad je pun zanimljivih detalja. Kadrovi nisu toliko uredni, ali su jasno odvojeni. Papir je u potpunosti ispunjen. U svakom kadru je ispisan tekst u oblačiću. Tehnika laviranog tuša je u potpunosti usvojena. Učenik je koristio nekoliko tonova za ispunjavanje ploha.

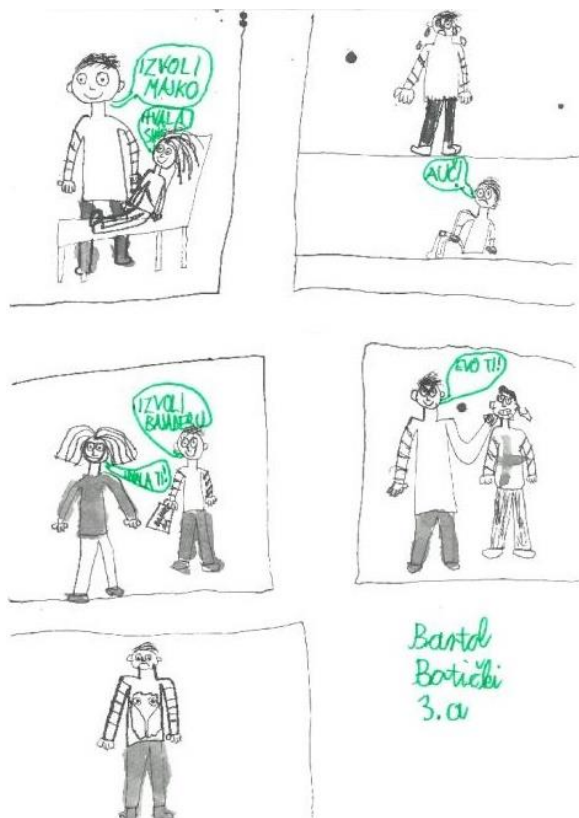

Slika 31 Ines

Slika 16. Učenica je uz pomoć asistenta vrlo uspješno riješila zadani likovni problem. Kadrovi su odvojeni i smješteni u format papira tako da je cijeli papir iskorišten. Likovna tehnika je vrlo uspješno usvojena. Za ispunjavanje ploha je korišteno nekoliko tonova. Kompozicija rada je skladna, a rad je veoma uredan.

USPJEŠNI RADOVI

Učenici su uspješno realizirali likovne probleme. Kadrovi su odvojeni, ali djelomično ispunjeni. Likovna tehnika uspješno je usvojena. Kompozicija je dobro smještena na papir s jednostavnijim detaljima.

Slika 32 Bartol

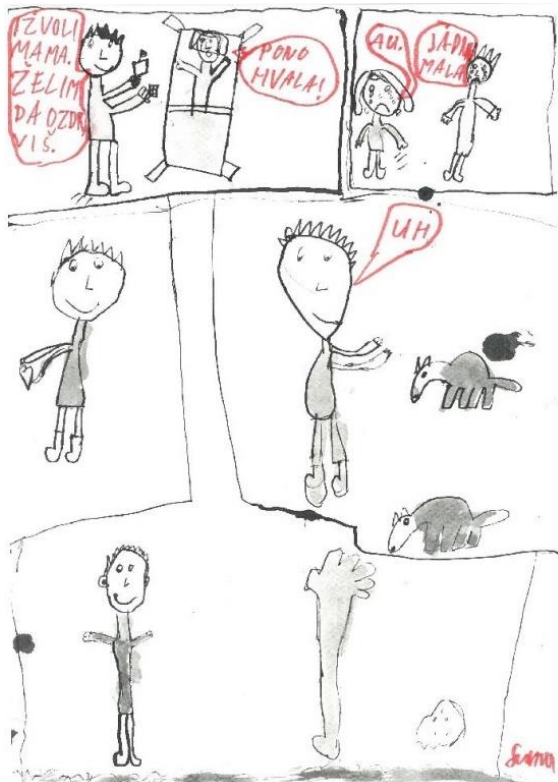
Slika 33 Petra

Slika 17. Učenik je dobro realizirao kompoziciju djela. Izostalo je detalja i kadrovi su ispunjeni jednostavnim likovima. Papir je djelomično iskorišten. Likovna tehnika uspješno je usvojena.

Slika 18. Učenik je uspješno smjestio kadrove u format papira, no uz poticaj i naglašavanje da kadrovi trebaju biti odvojeni. U kadrovima ima dosta neiskorištenog prostora. Tehnika laviranog tuša je usvojena, ali izostalo je toniranje.

MANJE USPJEŠNI RADOVI

Učenici nisu uspješno realizirali zadatak. Likovna tehnika nije usvojena. Kompozicija je jednostavna, a kadrovi nespretno smješteni na format papira. Korišteni su jednostavni likovi s minimalnim detaljima.

Slika 34 Lana

Slika 35 Mia

Slika 19. Učenica nije uspješno realizirala likovne probleme. Zadnji kadar nije odvojen, a samo prva dva kadra su detaljnije ispunjena dok su ostali ispunjeni jednostavnim likovima i lišeni detalja. Papir je djelomično popunjen.

Slika 20. Učenica je zadovoljila formu stripa, no likovna tehnika nije usvojena. Likovi u kadrovima su jednostavni, plohe su neuredno ispunjene. Rad je površno izveden.

7.4. Analiza likovnih radova četvrtog razreda

Nastavnom satu likovne kulture u četvrtom razredu, u Osnovnoj školi Antuna Kanižlića, prisustvovalo je 15 učenika te učiteljica Zdenka Matković. Prema nastavnom planu i programu na satu je obrađena tema *Kompozicija- smještaj u formatu* iz nastavne cjeline *Točka i crta*. Motiv koji smo obradili je strip na temu Ponašanje u prometu, a likovna tehnika lavirani tuš i flomaster u boji za ispisivanje teksta. Nakon analize likovnih problema i utvrđivanja ključnih pojmova, zadatak učenika bio je laviranim tušem nacrtati strip na temu *Ponašanje u prometu na putu od kuće do škole*. Na kraju sata zajedno smo analizirali radove.

NASTAVNA JEDINICA

19. Cjelina: Točka i crta

20. Nastavna tema: KOMPOZICIJA- SMJEŠTAJ U FORMATU

21. Likovno područje: Crtanje/ primijenjeno oblikovanje-dizajn

22. Likovni problemi (ključni pojmovi): kompozicija, strip, kadar

23. Motiv: a) vizualni: STRIP „PONAŠANJE U PROMETU“

b) nevizualni:

24. Likovna tehnička sredstva i likovne tehnike: LAVIRANI TUŠ, FLOMASTER U BOJI

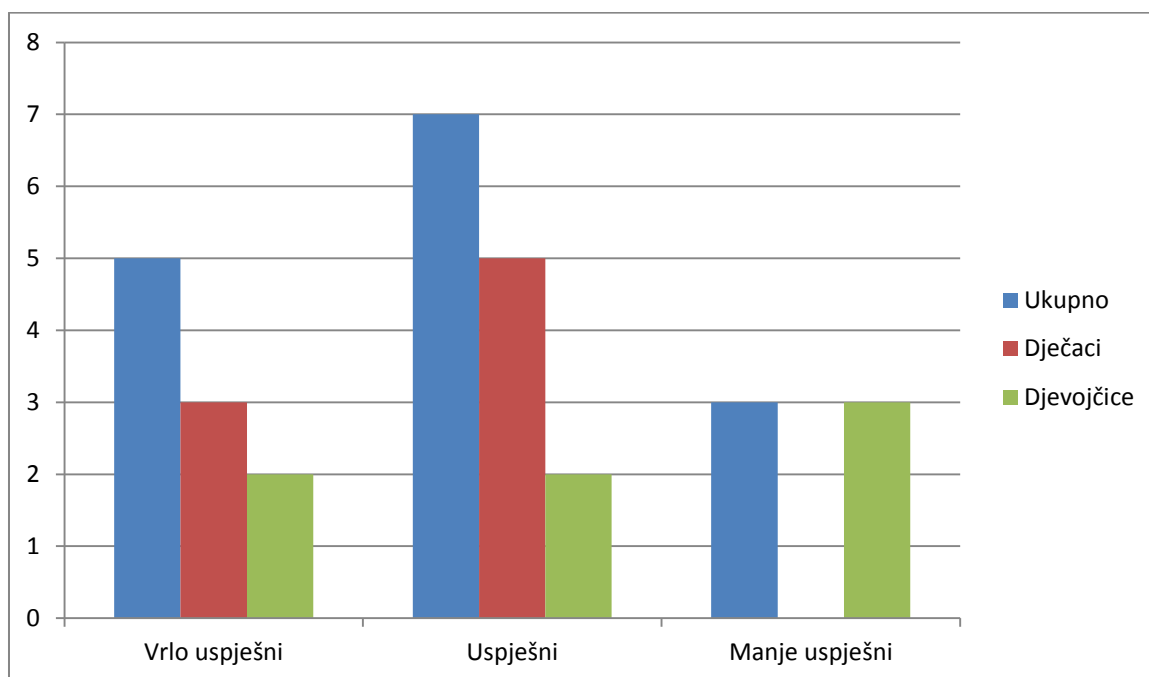
Učenici su prvi put sudjelovali u izradi stripa što se odrazilo na radovima. Imali su poteškoće pri kompoziciji kadrova, te slikama i tekstu unutar kadrova. Učenici su usvojili i primijenili tehniku laviranog tuša. Većina učenika uspješno je ispunila zadatak.

Od ukupno 15 radova, odnosno 15 učenika, 5 je bilo vrlo uspješno, od čega su 3 rada dječaka i 2 djevojčica, 7 uspješno, od čega su 5 rada dječaka i 2 djevojčica i 3 manje uspješna, 3 rada od djevojčice. Napomena, jedna je učenica radila uz stalnu pomoć asistenta. Učenica je pokazala zanimanje za rad, no nije ga samostalno izvela. Rad sam svrstala u kategoriju uspješnih radova jer je zadovoljio potrebne kriterije.

Tablica 6 Radovi 4. razreda po kriterijima uspješnosti

	UKUPNO	DJEČACI	DJEVOJČICE
VRLO USPJEŠAN	5	3	2
USPJEŠAN	7	5	2
MANJE USPJEŠAN	3	0	3

Graf 4 Grafički prikaz uspješnosti likovnih radova četvrtog razreda

7.4.1. Analiza uspješnosti likovnih radova četvrtog razreda

VRLO USPJEŠNI RADOVI

Učenici su vrlo uspješno riješili zadane likovne probleme. Kompozicija stripa je zanimljiva. Kadrovi su ispunjeni, slike pune detalja. Tekst je uredno ispisan u balončićima. Likovna tehnika laviranog tuša je vrlo uspješno usvojena i primijenjena.

Slika 36 Marta

Slika 37 Nikola

Slika 21. Učenica je vrlo uspješno prikazala zadani motiv kroz strip. Kadrovi su odvojeni, a format papira u potpunosti ispunjen. Kompozicija je skladna i zanimljiva. Slike su pune detalja uz uspješno primijenjenu likovnu tehniku. Prostor je jasno naglašen.

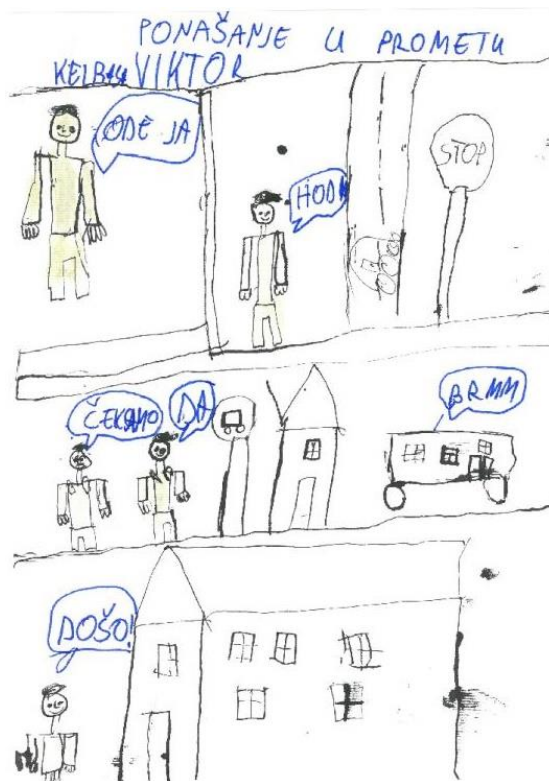
Slika 22. Učenik je na zanimljiv način osmislio kompoziciju djela. Kadrovi su ispunjeni na zanimljiv način. Vrlo uspješno je svladao likovnu tehniku. Koristio je nekoliko tonova za ispunjavanje ploha.

USPJEŠNI RADOVI

Učenici su uspješno riješili kompoziciju djela. Kadrovi su odvojeni, a likovi jednostavni i s manje detalja. Likovna tehnika je uspješno usvojena, no nije do kraja razrađena na radovima.

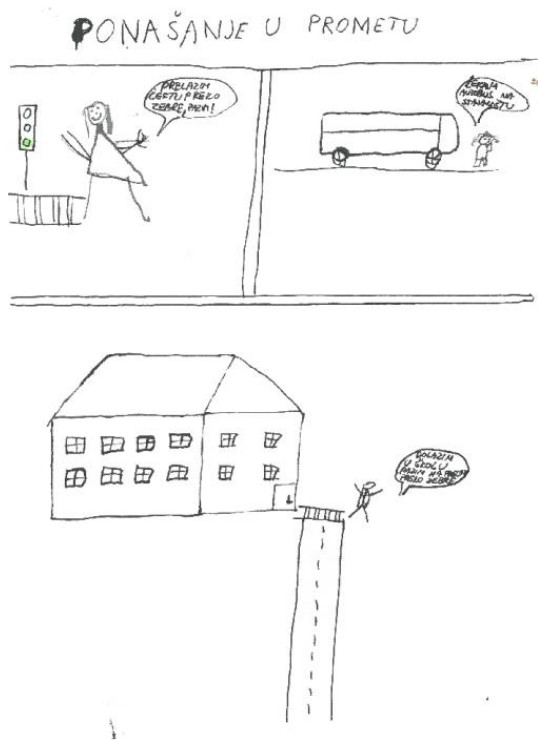
Slika 38 Lovro

Slika 39 Viktor

Slika 23. Učenik je uspješno realizirao zadane likovne probleme. Kompozicija je jednostavnija, ali skladno smještena na format papira. Kadrovi su odvojeni. Nedostaje detalja koji bi ispunili prazan prostor. Likovna tehnika uspješno je primijenjena.

Slika 24. Kompozicija rada je zanimljiva i skladna. Kadrovi su ispunjeni različitim likovima. Nedostaje detalja pri ispunjavanju ploha. Likovna tehnika primijenjena je pravilno samo u prva dva kadra.

Slika 40 Matea

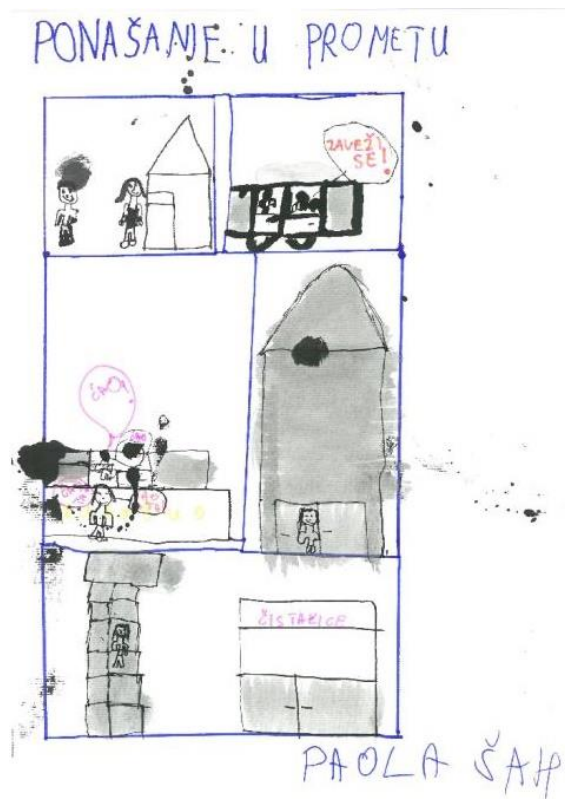
Slika 25. Učenica je uz pomoć asistenta uspješno izvršila zadatak. Zadana likovna tehnika nije ostvarena, no učenica je pokazala zanimanje za rad. Kadrovi tvore skladnu kompoziciju. Likovi su jednostavni. Papir je djelomično popunjen.

MANJE USPJEŠNI RADOVI

Učenici nisu uspješno realizirali likovne zadatke. Kompozicija je jednostavna, kadrovi nisu odvojeni. Uspješno su smješteni u format papira, no tema nije dobro razrađena. Likovna tehnika nije usvojena.

Slika 41 Magdalena

Slika 42 Paola

Slika 26. Kompozicija djela je jednostavna. Kadrovi su ispunjeni jednostavnim likovima bez posebnih detalja. Likovna tehnika nije usvojena. Likovni motiv nije razrađen do kraja.

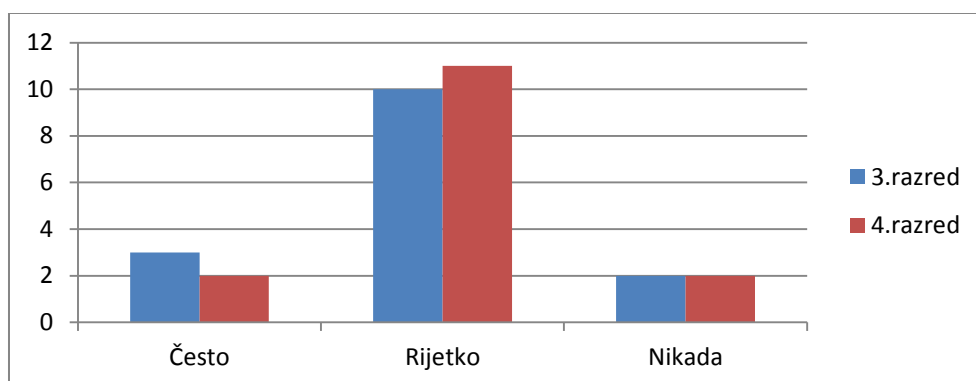
Slika 27. Učenica nije uspješno smjestila kadrove na format papira, stoga je dio papira neiskorišten. Kadrovi su djelomično ispunjeni jednostavnim likovima, bez detalja.

7.5. Analiza anketa trećeg i četvrtog razreda

Od ukupno 31 učenika anketi je pristupilo 30 učenika, od čega 15 iz trećeg i 15 iz četvrtog razreda.

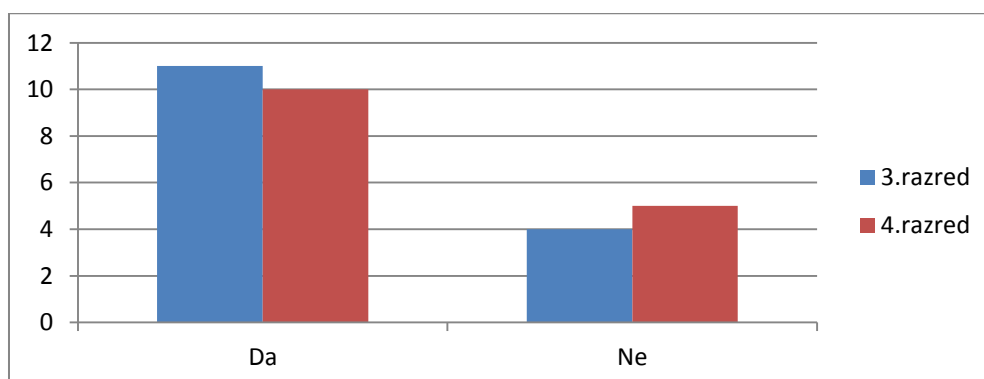
1. Koliko često čitate stripove?

Graf 5 Analiza ankete, 1.pitanje

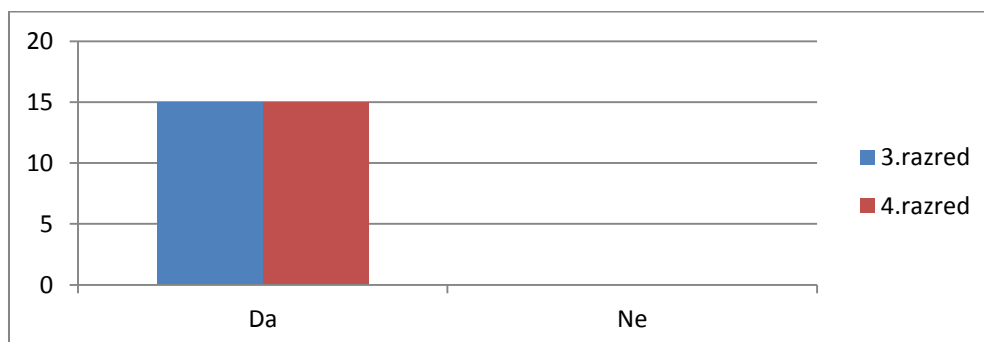
2. Volim čitati stripove?

Graf 6 Analiza ankete, 2.pitanje

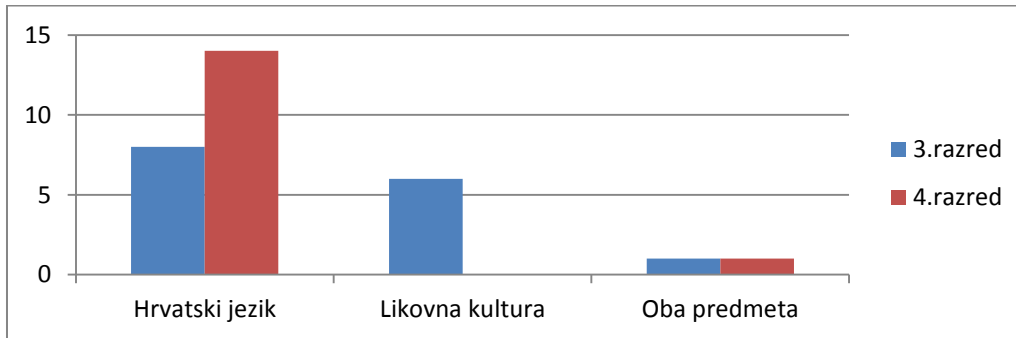
3. U školi smo učili o stripu?

Graf 7 Analiza ankete, 3.pitanje

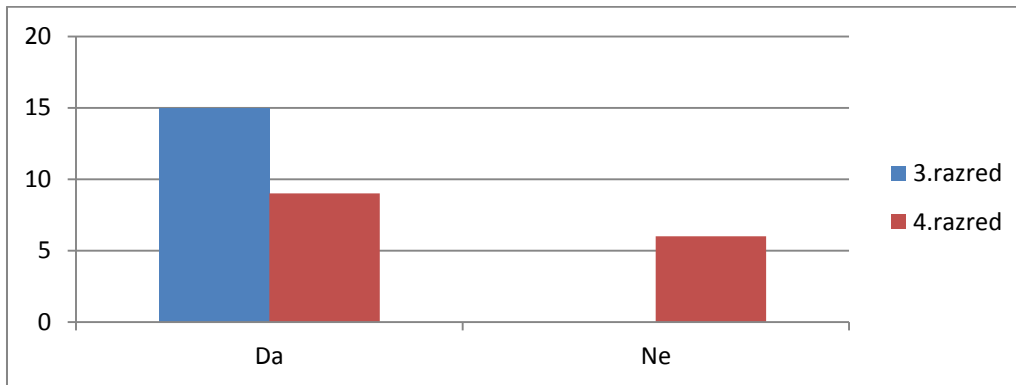
4. Predmet na kojem smo učili o stripu?

Graf 8 Analiza ankete, 4.pitanje

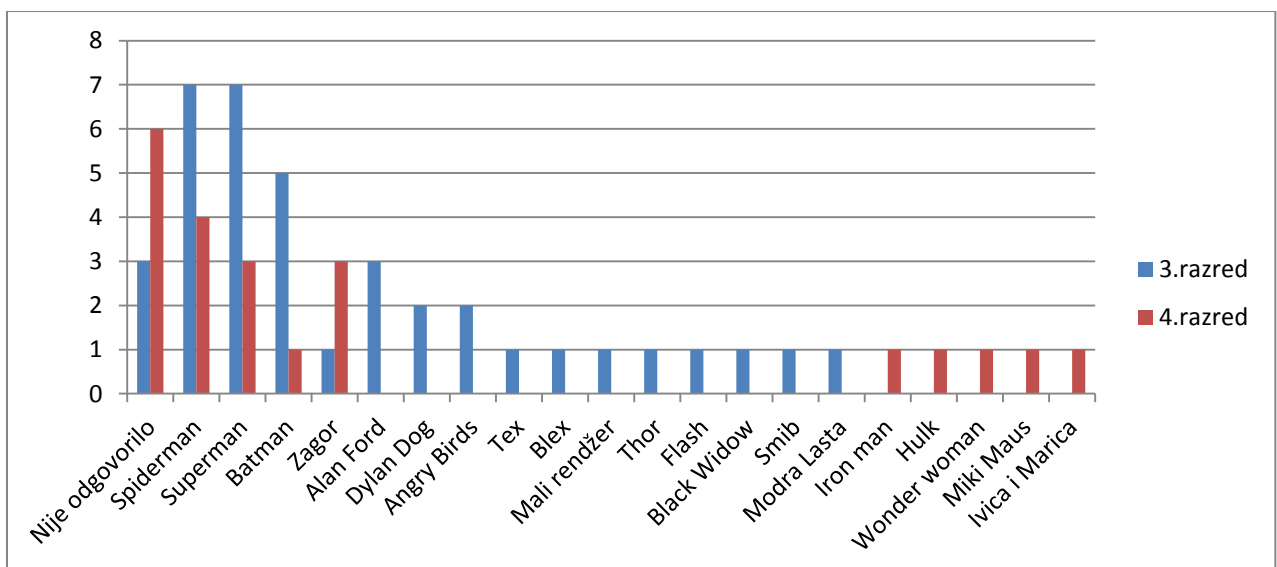
5. U školi smo sudjelovali u izradi stripa?

Graf 9 Analiza ankete, 5.pitanje

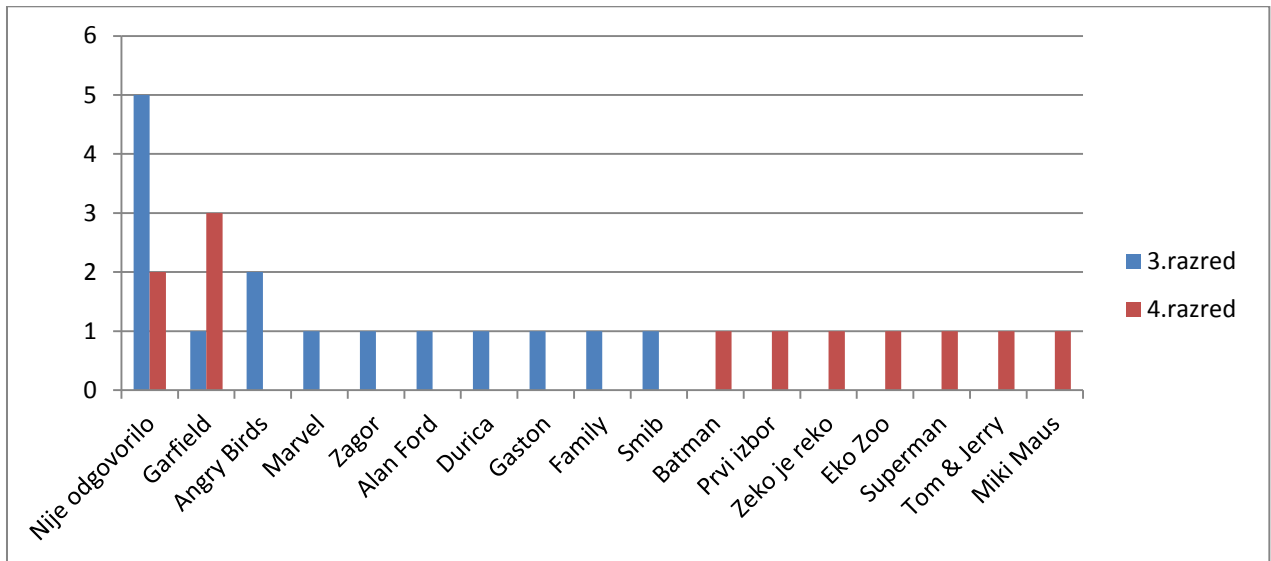
6. Koje junake stripa poznajete?

Graf 10 Analiza ankete, 6.pitanje

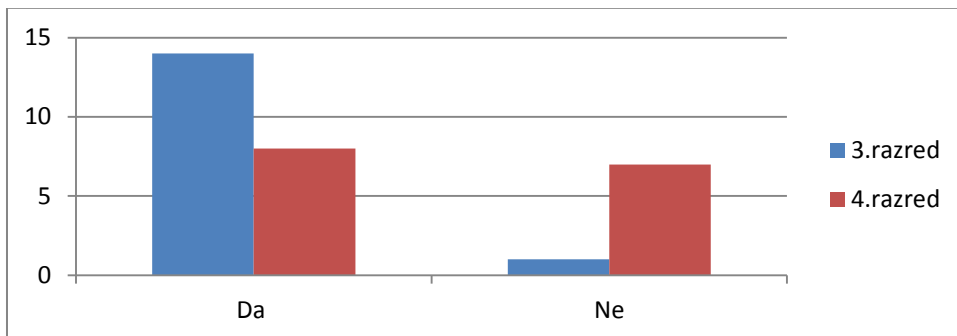
7. Najdraži strip:

Graf 11 Analiza ankete, 7.pitanje

8. Volio/voljela bih naučiti više o stripu?

Graf 12 Analiza ankete, 8.pitanje

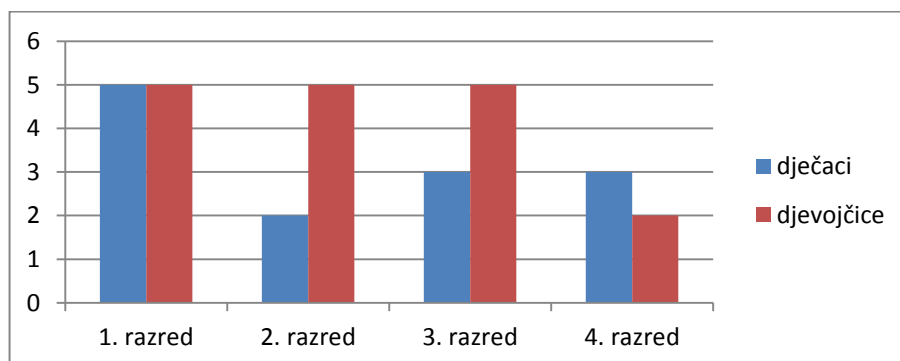
7.6. Rezultati i rasprava

Istraživanjem se željelo utvrditi koliko su djeca upoznata sa stripom i zainteresirana za umjetničko istraživanje u obliku stripa. Pri analizi istraživanja korištena je analiza likovnih radova učenika nižih razreda osnovne škole i analiza ankete trećeg i četvrtog razreda osnovne škole. Analiza uspješnosti likovnih radova provedena je kroz vrednovanje učeničkih radova kako bi se utvrdila uspješnost dječaka, odnosno djevojčica. Analizom ankete željelo se vidjeti koliko učenici čitaju stripove, koliko su upoznati sa stripovima te bi li htjeli više naučiti o stripu.

Učenici prvog i drugog razreda pokazali su veći interes za sudjelovanje u istraživanju od učenika trećeg i četvrtog razreda. Budući da su radili tehnikom flomastera koja im je već poznata, nisu imali mnogo problema pri korištenju tehnike. U prvom razredu vidljivo je korištenje šablona te problemi sa smještanjem likova u format papira. Učenici drugog razreda imali su poteškoća s ispunjavanjem kadrova, stoga je papir bio djelomično ispunjen. Učenici trećeg razreda već su sudjelovali u crtanju stripa i bili su bolje pripremljeni od učenika četvrtog razreda. Također, nisu imali problema ni pri korištenju laviranog tuša s kojim su se i prije susreli. Nadalje, učenici četvrtog razreda imali su dosta poteškoća s realiziranjem motiva i nisu se pokazali maštoviti. Ipak, većina je učenika vrlo uspješno ili uspješno riješila zadane likovne probleme.

Analizom likovnih radova prema kriterijima vrednovanja učeničkih radova (*tablica 2*), radovi su podijeljeni na vrlo uspješne, uspješne i manje uspješne. U prvom razredu vrlo uspješno bilo je 10 učenika (*tablica 3., graf 1.*), u drugom 7 učenika, (*tablica 4., graf 2.*), u trećem 8 učenika, (*tablica 5., graf 3.*) i u četvrtom 5 učenika (*tablica 6., graf 4.*). U *grafu 5.* ukupno je prikazano 30 vrlo uspješnih radova sva četiri razreda, od čega 13 radova dječaka i 17 djevojčica.

Graf 13 Vrlo uspješni radovi učenika sva četiri razreda

Analizom ankete utvrđeno je da većina učenika, njih 21, u trećem i četvrtom razredu voli čitati stripove (*graf 5*), ali ih rijetko čitaju (*graf 6*). U školi su svi učili o stripu (*graf 7*) i to uglavnom na nastavi hrvatskoga jezika (*graf 8*). Svi učenici trećeg razredu su već prije sudjelovali u izradi stripa dok je u četvrtom razredu sudjelovala većina učenika, njih 9 (*graf 9*). Najpoznatiji strip junaci su im Spiderman, Superman, Batman, Zagor, Alan Ford i Dylan Dog. Čak 3 učenika iz trećeg i 6 učenika iz četvrtog razreda nije odgovorilo na ovo pitanje. Nadalje, učenici trećeg razreda su ovdje odgovorili i s stripom Angry Birds, te časopisima Smib i Modra lasta (*graf 10*). Među najdražim stripovima su im Garfield i Angry birds, dok 5 učenika iz trećeg i 2 učenika iz četvrtog uopće nije odgovorilo na ovo pitanje (*graf 11*). I naposljetku, izuzevši jednog učenika trećeg razreda, svi su pokazali interes za daljnje učenje o stripu dok u četvrtom to želi samo polovica njih (*graf 12*).

8.ZAKLJUČAK

U teorijskom dijelu ovog rada predstavljen je pregled stripa. Strip je definiran kao deveta umjetnost. Definira se kao samostalni vizualni medij te se daje šira slika o povijesti stripa. Njegova interdisciplinarnost u područjima književnosti, slikarstva i filma iskorištena je da bi se što bolje definirali i objasnili elementi stripa. Istraživački dio, prije svega, istražuje vizualne aspekte stripa i način na koji učenici usvajaju elemente stripa. Strip u nastavi likovne kulture kod učenika pobuđuje maštovitost te logičko razmišljanje pri smještanju kadrova na format papira. Učenici moraju unaprijed odrediti koliko kadrova će nacrtati, kako će ih smjestiti na format papira te što će u sličicama biti prikazano, a da to sve s tekstom tvori jednu kompaktnu i smislenu cjelinu.

Na održanim satima likovne kulture učenici su obrađivali različite motive koje su trebali prikazati u obliku ilustracije ili stripa. Učenici su radili različitim tehnikama, stoga je učenicima koji su ih prije usvojili bilo lakše. Nadalje, likovne probleme usvojili su promatranjem reprodukcija te primjenu tih problema na svojim radovima. Svi likovni problemi zapravo su elementi stripa. Rezultati uspješnosti učeničkih radova pokazuju da je većina učenika uspješno realizirala likovne probleme na svojim radovima. Analizom ankete trećeg i četvrtog razreda utvrđeno je da su učenici trećeg razreda više zainteresirani za učenje o stripu, te da su bolje upoznati sa stripom od učenika četvrtog razreda.

9. LITERATURA:

KNJIGE:

1. Aljinović, R.; Novaković, M. (2012) *Kad je strip bio mlad*. Zagreb: STRIPOFORUM.
2. Bernhard M. et al. (2001) *Leksikon umjetnosti*. Rijeka: EXTRADE.
3. Damjanov, J. (1981) *Likovna umjetnost I.dio*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Damjanov, J. (1983) *Likovna umjetnost II.dio*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Herceg, L. V.; Rončević, A.; Karlavaris, B. (2010) *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: ALFA d.d.
6. Jakubin, M. (1999) *Likovni jezik i likovne tehnike, temeljni pojmovi*. Zagreb: EDUCA.
7. McCloud, S. (2008) *Kako crtati strip*. Zagreb: Mentor.
8. McCloud, S. (2005) *Kako čitati strip*. Zagreb: Mentor.
9. Mikić, K. (2001) *Film u nastavi medijske kulture*. Zagreb: EDUCA.
10. Munitić, R. (2010) *Strip, deveta umjetnost*. Zagreb: ART 9.
11. Peterlić, A. (2000) *Osnove teorije filma*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada.
12. Tanay, E. R. Kučina, V. (1995) *Tehnike likovnog izražavanja: Od olovke do kompjutera*. Zagreb: Naklada Zakej.

IZVORI S INTERNETA:

13. Huzjak M. *Učimo gledati 1-4. Priručnik likovne kulture za nastavnike razredne nastave*.
URL: http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/Miroslav_Huzjak_Ucimo_gledati_prirucnik_1_4.pdf
(29.06.2018.)
14. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. (prosinac 2017.) *Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta likovna kultura i likovna umjetnost, Prijedlog nakon javne rasprave*,
URL: https://mzo.hr/sites/default/files/dokumenti/2017/OBRAZOVANJE/NACION-KURIK/PREDMETNI-KURIK/likovna_kultura_i_likovna_umjetnost.pdf(10.04.2018.)
15. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (2006) *Nastavni plan i program za osnovnu školu*; URL: http://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnateljji/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_u_skolu_-_MZOS_2006_.pdf%20%20 (10.04.2018.)

16. Autor nepoznat. (2018) *Stripovi.com. Prozor u svijet stripa*. URL:
<http://www.stripovi.com/magazin/strip-i-nova-geometrija/69/> (29.06.2018.)
17. Tuček, S. (2013) *Strip u nastavi književnosti, diplomski rad*, Osijek; URL:
<https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A1377/datastream/PDF/view>
(26.05.2018.)

10.SAŽETAK:

Ovim radom željelo se ukazati na mogućnosti korištenja stripa u nastavi likovne kulture u nižim razredima osnovne škole. Rad se sastoji od dva dijela: teorijskog i istraživačkog. U teorijskom dijelu, strip je definiran kao samostalna vizualna umjetnost, opisani su njegovi elementi te je dan pregled povijesti stripa. Naglasak rada je na istraživačkom dijelu koji se bavi likovnim elementima stripa i načinom na koji ih djeca usvajaju.

U svrhu istraživanja, u razredima je održan jedan sat nastave likovne kulture, a u trećem i četvrtom razredu provedena je i anketa. Likovni elementi stripa pratili su nastavni plan i program likovne kulture. Učenici prvog razred obrađivali su problem ilustracije superjunaka što je poslužilo kao uvod u usvajanje likovnih elemenata stripa. Nadalje, učenici drugog, trećeg i četvrtog razreda sudjelovali su u crtanju stripa i tako usvojili pojmove kadra, odnosa slike i teksta i kompozicije.

Analizom dječjih radova prema kriterijima uspješnosti utvrđeno je da je većina učenika uspješno usvojila i primijenila likovne probleme, a time i elemente stripa. Strip je vrlo zanimljiv medij koji nudi interdisciplinarnost predmeta Likovne kulture i Hrvatskog jezika. Rezultati ankete pokazuju da su učenici upoznati sa stripom u oba predmeta. Daljnje upoznavanje sa stripom i sudjelovanje u izradi stripa najviše ovisi o učiteljima i njihovom umijeću da ga približe djeci koja su pokazala velik interes za učenje o njemu.

KLJUČNE RIJEČI:

strip, elementi stripa, nastava likovne kulture

11.SUMMARY:

Comics in Visual Art

With this work author wanted to indicate on possibilities of using comics in elementary school art education. The concept of work is divided in two parts- theoretical and practical. In theoretical part , the comic is defined as an independent visual art, author described it's elements and gave history review. The emphasis of this work is on practical part which deals with comic artistic elements and the way children adopt them.

For the purpose of research, author held art lessons in classes, and additionally in third and fourth grade conducted a survey. Artistic elements followed curriculum of visual arts. First grade students worked on superhero illustrations which served as introduction of adopting comic artistic elements. Furthermore, students of second, third and fourth grade participated in drawing comics through which they adopted concept of cadre, connection between picture and text and composition.

By analyzing childrens work through the criteria of success, it has been found that most of the students successfully adopted and applied artistic problems and elements of comics. Comic is very interesting media because it offers interdisciplinarity of subjects of Art culture and Croatian language. Survey results have shown that students were informed about comics through both subjects. Further informations and participation in making comics depends on the teachers and their skill to make it closer to children, who showed great interest in learning about it.

KEY WORDS:

comic, comic elements, art lessons

12. ŽIVOTOPIS

Ime i prezime:	Bernarda Sakoman	
Datum i mjesto rođenja:	23.12.1993., Požega	
Boravište:	Grgin dol 54, 34 000 Požega	
Mobilni telefon:	095 852 3940	
E-mail:	bernardasakoman@gmail.com	
Školovanje:	2000.-2008.	OŠ Antuna Kanižlića, Požega
	2008.-2012.	Katolička klasična gimnazija, Požega
	2012.-danas	Sveučilište u Zadaru
	Fakultet	Odjel za izobrazbu učitelja
Radno iskustvo:	Suvenirnica Tome z.t.o., Zadar Dnevne i večernje promocije u Zadru Restaurant Groppo- pomoćni poslovi u kuhinji, Zadar Solarij SunSet, Zadar Decathlon Zadar Volontiranje u OŠ Antuna Kanižlića, Požega	
Strani jezici:	Engleski jezik B2	
Znanja i vještine:	Microsoft Office (Word, Excel, PowerPoint) Korištenje interneta i e-maila Vozačka dozvola B kategorije	
Aktivnosti:	Planinarenje, ronjenje s bocom Gimnastika, odbojka- u OŠ i srednjoj školi	

12.POPIS TABLICA

Tablica 1 Broj sudionika u pojedinom razredu	33
Tablica 2 Kriteriji vrednovanja učeničkih radova	35
Tablica 3 Radovi 1. razreda po kriterijima uspješnosti	37
Tablica 4 Radovi 2. razreda po kriterijima uspješnosti	42
Tablica 5 Radovi 3. razreda po kriterijima uspješnosti	48
Tablica 6 Radovi 4. razreda po kriterijima uspješnosti	54

13.POPIS ILUSTRACIJA

13.1. Popis grafova

Graf 1 Grafički prikaz uspješnosti likovnih radova prvog razreda	37
Graf 2 Grafički prikaz uspješnosti likovnih radova drugog razreda	42
Graf 3 Grafički prikaz uspješnosti likovnih radova trećeg razreda	48
Graf 4 Grafički prikaz uspješnosti likovnih radova četvrtog razreda.....	54
Graf 5 Analiza ankete, 1.pitanje	59
Graf 6 Analiza ankete, 2.pitanje	59
Graf 7 Analiza ankete, 3.pitanje	59
Graf 8 Analiza ankete, 4.pitanje	60
Graf 9 Analiza ankete, 5.pitanje	60
Graf 10 Analiza ankete, 6.pitanje	60
Graf 11 Analiza ankete, 7.pitanje	61
Graf 12 Analiza ankete, 8.pitanje	61
Graf 13 Vrlo uspješni radovi učenika sva četiri razreda	62

13.2. Popis slika

Slika 1 Detalj s Trajanovog stupa, 113.g.....	3
Slika 2 Tapiserija kraljice Matilde iz Bayeuxa, 1066.g.....	4
Slika 3 Roy Lichtenstein, M-maybe, 1965.g.....	5
Slika 4 Giacomo Balla, Djevojčica koja trči na balkonu, 1912.g.....	5
Slika 5 Wilhelm Busch, Max und Moritz.....	8
Slika 6 R. F. Outcault, The yellow kid, 1897.g.....	10
Slika 7 G. Herriman, Krazy Kat	11
Slika 8 J. Siegel; J. Shuster, Superman, 1938.g.	14
Slika 9 A. Maurović, Vjerenica mača, 1935.g.	15
Slika 10 J. Radilović, Herlok Šolms.....	18
Slika 11 Hugo Pratt, Corto Maltese.....	19
Slika 12 Ostwaldov krug boja	25
Slika 13 Hugo Pratt, Corto Maltese u Sibiru, 1918.g.....	27
Slika 14 Moebius, La garage hermetique, 1980.g.	28
Slika 15 Moebius, Arzach, 1975.g.	29
Slika 16 Neo	38
Slika 17 Anja.....	38
Slika 18 Niko.....	39
Slika 19 Tin	39
Slika 20 Ino.....	40
Slika 21 Doni.....	40
Slika 22 Tena.....	43
Slika 23 Leon.....	43
Slika 24 Šimun	44
Slika 25 Ema.....	44
Slika 26 Denis.....	45
Slika 27 Max.....	46
Slika 28 David	46
Slika 29 Tena.....	49
Slika 30 Sven.....	49
Slika 31 Ines	50
Slika 32 Bartol.....	51
Slika 33 Petra.....	51

Slika 34 Lana	52
Slika 35 Mia	52
Slika 36 Marta	55
Slika 37 Nikola	55
Slika 38 Lovro	56
Slika 39 Viktor	56
Slika 40 Matea	57
Slika 41 Magdalena	58
Slika 42 Paola	58

14.PRILOZI

Priprema za izvođenje nastavnog sata likovne kulture, 1. razred:

STUDENT: Bernarda Sakoman	Razred	Datum
UČITELJ: Elvira Baričevac	1.	24.5.2018.
PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE		
<p>OBRAZOVNI ZADACI:</p> <p>a) Stjecanje znanja: Razlikovati likovno- vizualne elemente i samostalno ih primjenjivati; usvojiti tehniku rada s flomasterima; uočiti i prepoznati ilustraciju u knjigama, časopisima i slično.</p> <p>b) Stjecanje sposobnosti: Razvijati sposobnost primjene zamišljenog na likovni rad; razvijati divergentno mišljenje; razvijati sposobnost kritičkog promišljanja.</p> <p>ODGOJNI ZADACI: Razvijati pozitivan odnos prema radu, poticati interes za rad te razvijati upornost i samoinicijativnost.</p>	<p>NAČINI RADA:</p> <p>1. prema promatranju 2. nakon promatranja 3. prema sjećanju 4. prema zamišljanju 5. prema izmišljanju</p>	
<p>NASTAVNA JEDINICA</p> <p>1. Cjelina: TOČKA I CRTA</p> <p>2. Nastavna tema: ILUSTRACIJA</p> <p>3. Likovno područje: Primijenjeno oblikovanje- dizajn</p> <p>4. Likovni problemi (ključni pojmovi): ilustracija</p> <p>5. Motiv: a) vizualni: SUPERJUNAK b) nevizualni: c) likovni i kompozicijski elementi kao motiv i poticaj:</p> <p>6. Likovno tehnička sredstva i likovne tehnike: FLOMASTERI</p>	<p>OBLICI RADA:</p> <p>1. Frontalni 2. Individualni 3. Rad u parovima 4. Grupni</p>	
<p>Nastavno sredstvo – reprodukcija: ilustracija</p>	<p>NASTAVNE METODE:</p> <p>1. Analitičko promatranje 2. Demonstracija 3. Razgovor 4. Metoda scenarija 5. Rad s tekstom 6. Kombiniranje 7. Variranje 8. Građenje 9. Razlaganje</p>	

<p>PLAN PLOČE:</p> <p>ILUSTRACIJA</p> <p>Maja Maar, The grass is all the same on the other side</p> <p>Posebne moći (sposobnosti)</p> <p>Kostim</p> <p>SUPERJUNAK</p> <p>Tajna baza</p> <p>Simbol</p> <p>Tajni identitet</p> <p>(DJEČJI RADOVI)</p>	<p>NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Reprodukcijsko djelo 2. Izravno umjetničko djelo 3. Prirodni oblici 4. Načinjeni oblici 5. Dijapozitivi 6. Fotografije 7. Grafoskop 8. Televizor 9. Video 10. Ploča, kreda 11. Ostalo: flomasteri <p>KORELACIJA: Nastava hrvatskog jezika</p>
<p>ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA</p>	<p>PRIMJEDBE:</p>
<p>1. PRIPREMA</p> <p>Pozdravljam učenike i predstavljam im se. Pitam ih koji pribor su trebali donijeti za današnji sat (flomastere). Objašnjavam da je flomaster crtačka tehnika. Crtanjem flomasterima dobivamo crte jednake debljine. Kako bi ispunili neku plohu crte možemo nanizati jednu do druge ili ispuniti točkama. Flomasterima ne bojamo! Na papiru na ploči demonstriram rad s flomasterima.</p>	

<p>2. MOTIVACIJA</p> <p>Na ploču lijepim reprodukciju ilustracije Maje Maar, The grass is all the same on the other side. Pitam učenike što vide (rijeku, djevojčicu, psa...), kakve boje vidite (plavu, žutu, ostalo je crno-bijelo; kako je prikazana trava (kratkim crtama), što njene čizmice imaju po sebi (točkice), što predstavlja plava ploha? (rijeku); kakve sve crte vidite (duge, ravne, valovite, kratke); što misle gdje možemo naći još takvih slika (u knjigama i časopisima), ima li u vašim knjigama slika, čemu služe te slike (prate radnju), znate li kako se zovu te slike (ilustracije).</p> <p>Govorim im da su ilustracije slike kreirane u svrhu štampanja u knjigama, a mogu biti i djelo samo za sebe. Često prati radnju i prikazuje stvaran izgled nečega.</p> <p>Pitam učenike koje superjunake znaju. Što ih čini superjunacima (moći, sposobnosti); da li ih je lako prepoznati, po čemu (kostimu), što služi da ih raspoznamo međusobno osim kostima (simbol); kako ih ljudi ne prepoznaju kada su vani među ostalima (imaju tajni identitet), kako izgleda njihova kuća (puna je novih izuma koji pomažu glavnom junaku da pobijedi neprijatelje). Zašto se oni bore? Za pravdu, održavaju vrijednosti u zajednici- poštenje, da bi spasili Zemlju, ljude itd..</p> <p>Koje probleme bi rješavao Vaš superjunak? Koje moći bi imao? Kakav bi imao kostim? Kako bi se zvao?</p> <p>Najavljujem učenicima današnji zadatak.</p>	
<p>3. NAJAVA ZADATKA</p> <p>Današnji zadatak je zamisliti i nacrtati flomasterima superjunaka koji ima sposobnost riješiti neki problem. Jeste svi razumjeli zadatak? Može li mi netko ponoviti zadatak?</p>	
<p>4. REALIZACIJA (RAD)</p> <p>Učenici samostalno rade. Obilazim ih i potičem na rad i imaginaciju. Pitam ih koje moći ima njihov superjunak, protiv čega se bori, koji problem želi riješiti, kakve boje mu je kostim, koji simbol ima, zašto, ima li tajnu bazu itd.</p>	<p>OCJENA:</p>
<p>5. ANALIZA I VREDNOVANJE LIKOVNOG PROCESA I PRODUKATA</p> <p>Na kraju sata postavljam učeničke radove na ploču. Razgovaram s djecom: Tko će mi reći što je bio današnji zadatak; Jesu li ga svi ispunili; Kako su obučeni vaši junaci; Kakve moći imaju, Ističe li se koji rad posebno, po čemu?</p>	

Priprema za izvođenje nastavnog sata likovne kulture, 2. razred:

STUDENT: Bernarda Sakoman	Razred	Datum
UČITELJ: Slavica Jelić	2.	21.5.2018.
PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE		
<p>OBRAZOVNI ZADACI:</p> <p>c) Stjecanje znanja: Prepoznati strip kao priču ispričanu slikom i riječju, prepoznati i izražavati kadar kao isječak cjeline i kadrove u nizu u stripu, usvojiti tehniku rada s flomasterima.</p> <p>d) Stjecanje sposobnosti: Opažati kadar kao odnos vidljivog i nevidljivog, uočavati odnos slike i teksta, znati što je strip i kako se njime izražavati.</p> <p>ODGOJNI ZADACI: Poticanje na pozitivan odnos prema radu, aktivnost i samostalnost u izražavanju. Naučiti poštovati tuđe radove i uvažavati mišljenja drugih.</p>	<p>NAČINI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. prema promatranju 2. nakon promatranja 3. prema sjećanju 4. prema zamišljanju 5. prema izmišljanju 	
<p>NASTAVNA JEDINICA</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Cjelina: TOČKA I CRTA 2. Nastavna tema: ODNOS SLIKE I TEKSTA 3. Likovno područje: PRIMJENJENO OBLIKOVANJA- DIZAJN 4. Likovni problemi (ključni pojmovi): strip, kadar, odnos slike i teksta 5. Motiv: a) vizualni: STRIP „LAV I MIŠ“ b) nevizualni: c) likovni i kompozicijski elementi kao motiv i poticaj: 6. Likovno tehnička sredstva i likovne tehnike: FLOMASTERI 	<p>OBLICI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Frontalni 2. Individualni 3. Rad u parovima 4. Grupni 	
<p>Nastavno sredstvo – reprodukcija:</p> <p>Video Lav i miš: https://www.youtube.com/watch?v=CjbOoV81Xko (Basne i bajke iz naše lektire II.; 5:55)</p>	<p>NASTAVNE METODE:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Analitičko promatranje 2. Demonstracija 3. Razgovor 4. Metoda scenarija 5. Rad s tekstom 6. Kombiniranje 7. Variranje 8. Građenje 9. Razlaganje 	

PLAN PLOČE:

NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA:

ODNOS SLIKE I TEKSTA

TEODOR TRICK

(DJEČJI RADOVI)

1. Reprodukcija
2. Izravno umjetničko djelo
3. Prirodni oblici
4. Načinjeni oblici
5. Dijapozitivi
6. Fotografije
7. Grafoskop
8. Televizor
9. Video
10. Ploča, kreda
11. Ostalo: flomasteri

KORELACIJA:
Hrvatski jezik

ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA

PRIMJEDBE:

1. PRIPREMA

Pozdravljam učenike i predstavljam se. Pitam ih koji pribor su trebali donijeti na sat (flomastere). Objašnjavam da je flomaster crtačka tehnika. Crtanjem flomasterima dobivamo crte jednake debljine. Kako bi ispunili neku plohu crte možemo nanizati jednu do druge ili plohu možemo ispuniti točkama. Plohu ne bojamo! Na papiru na ploči demonstriram rad s flomasterima.

<p>2. MOTIVACIJA</p> <p>Na ploču lijepim reprodukciju stripa Teodora Tricka. Pitam učenike što vide? Kakve crte primjećujete? Od čega se sastoji strip? Od niza sličica. Znate li kako se zovu te sličice? Kadrovi. Kako su raspoređeni kadrovi (U jedan red). Od čega se sastoji svaki kadar (od slike i popratnog teksta). Gdje je ispisan tekst (u balončićima). Govorim im da se najprije ispisuje tekst, a zatim se crta balončić oko teksta.</p> <p>Gledamo video po Ezopovoj basni Lav i miš. Nakon videa pitam učenike o čemu se u priči radi? Koja je pouka ove basne? Kako bi radnju nacrtali u 4 kadra; što bi bilo u prvom kadru? Što bi napisali u prvom kadru? Gdje bi ispisali tekst? Da li bi prvo napisali tekst ili nacrtali oblačić?</p> <p>Govorim učenicima da imam nekoliko geometrijskih likova od kojih želim prikazati lava i miša. Prozivam nekoliko učenika da mi pomognu.</p>	
<p>3. NAJAVA ZADATKA</p> <p>Današnji zadatak je flomasterima nacrtati 4 kadra stripa prema basni Lav i miš. Iznad kadra ćete napisati ime stripa i svoje ime i prezime. Je li svima jasan zadatak? Može li ga netko ponoviti?</p>	
<p>4. REALIZACIJA (RAD)</p> <p>Obilazim učenike dok rade. Što su odabrali za prvi kadar. Kako su prikazali lava, gdje je miš? Gdje je ispisan tekst?</p>	OCJENA:
<p>5. ANALIZA I VREDNOVANJE LIKOVNOG PROCESA I PRODUKATA</p> <p>Na kraju sata izlažem učeničke radove na ploču ili klupu ispred ploče. Razgovaram s učenicima- koji je bio današnji zadatak? Jesu li ga svi ispunili? Da li se neki rad ističe od drugih? Po čemu? Što je slično izloženim reprodukcijama s vašim radovima? Koju tehniku ste koristili za crtanje?</p>	

Priprema za izvođenje nastavnog sata likovne kulture, 3.razred:

STUDENT: Bernarda Sakoman	Razred	Datum
UČITELJ: Irena Toplaušić	3.	18.5.2018.
PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE		
<p>OBRAZOVNI ZADACI:</p> <p>e) Stjecanje znanja: Prepoznati strip kao priču ispričanu slikom i riječju, prepoznati i izražavati kadar kao isječak cjeline i kadrove u nizu u stripu, usvojiti tehniku rada s laviranim tušem.</p> <p>f) Stjecanje sposobnosti: Znati što je strip i kako se njime izražavati, opažati kadar kao odnos vidljivog i nevidljivog, uočavati odnos slike i teksta, uočiti i izraziti lik u pokretu.</p> <p>ODGOJNI ZADACI: Razvijati maštu, kreativnost i domišljatost pri izradi stripa, poticati učenike na govorno, pisano i likovno izražavanje, razvijati pažnju i koncentraciju.</p>	<p>NAČINI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. prema promatranju 2. nakon promatranja 3. prema sjećanju 4. prema zamišljanju 5. prema izmišljanju 	
<p>NASTAVNA JEDINICA</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Cjelina: TOČKA I CRTA 2. Nastavna tema: KADAR, ODNOS SLIKE I TEKSTA 3. Likovno područje: Primijenjeno oblikovanje- dizajn 4. Likovni problemi (ključni pojmovi): KADAR, STRIP, LIK U POKRETU 5. Motiv: a) vizualni: STRIP GRGA ČVARAK b) nevizualni: c) likovni i kompozicijski elementi kao motiv i poticaj: 6. Likovno tehnička sredstva i likovne tehnike: LAVIRANI TUŠ, flomaster u boji 	<p>OBLICI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Frontalni 2. Individualni 3. Rad u parovima 4. Grupni 	
<p>Nastavno sredstvo – reprodukcija: strip Zagor, Maska na licu.</p>	<p>NASTAVNE METODE:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Analitičko promatranje 2. Demonstracija 3. Razgovor 4. Metoda scenarija 5. Rad s tekstom 6. Kombiniranje 7. Variranje 8. Građenje 9. Razlaganje 	

<p>PLAN PLOČE:</p>	<p>NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA:</p>
<p>KADAR, ODNOS SLIKE I TEKSTA</p> <div data-bbox="791 472 1209 972" style="border: 1px solid black; padding: 10px; text-align: center;"> <p>GRGA ČVARAK</p> </div> <div data-bbox="209 1111 1091 1373" style="display: flex; flex-wrap: wrap; justify-content: space-around;"> <div style="border: 1px solid black; width: 50px; height: 50px; margin: 5px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 50px; height: 50px; margin: 5px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 50px; height: 50px; margin: 5px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 50px; height: 50px; margin: 5px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 50px; height: 50px; margin: 5px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 50px; height: 50px; margin: 5px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 50px; height: 50px; margin: 5px;"></div> <div style="border: 1px solid black; width: 50px; height: 50px; margin: 5px;"></div> </div> <p style="text-align: center;">(DJEČJI RADOVI)</p>	<p>1. Reprodukcija 2. Izravno umjetničko djelo 3. Prirodni oblici 4. Načinjeni oblici 5. Dijapozitivi 6. Fotografije 7. Grafoskop 8. Televizor 9. Video 10. Ploča, kreda 11. Ostalo: pero, kist, tuš, flomaster u boji</p>
<p>ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA</p>	<p>PRIMJEDBE:</p>
<p>1. PRIPREMA</p> <p>Pozdravljam učenike i predstavljam im se. Pitam ih koji pribor su trebali donijeti za današnji sat (tuš, pero, kist, čašicu za vodu). Danas ćemo crtati tehnikom laviranog tuša. Pitam učenike jesu li već radili tom tehnikom. Ponavljamo da je lavirani tuš ustvari tuš razrijeđen vodom. Najprije tušem i perom crtamo osnovni crtež. Zatim u čašu ulijemo malo vode i u nju kapnemo par kapi tuša. Ton će biti svjetliji dodavanjem male količine tuša, a tamniji dodavanjem veće količine tuša. Lavirani tuš na papir nanosimo mekanim kistom. Demonstriram rad s laviranim tušem na papiru na ploči.</p>	

<p>2. MOTIVACIJA</p> <p>Na ploču lijepim reprodukciju stripa Zagor, Maska na licu. Pitam učenike:</p> <ul style="list-style-type: none"> - što vide na slici - kako je naglašen pokret - kakve crte primjećuju - gdje možemo vidjeti ovakve sličice? U stripovima. - Znate li kako se zovu ove sličice (kadrovi) - Kako su raspoređeni kadrovi, kadrovi se nižu s lijeva na desno i odozgo na dolje). Primijetite da su kadrovi odvojeni! - Od čega se sastoje stripovi (niza sličica s tekstom) - gdje je ispisan tekst (u balončićima) - u kakvom su odnosu slika i tekst (slika zauzima više mjesta) <p>Na ploču lijepim tekst pjesme Ratka Zvrka, Grga Čvarak. Zajedno čitamo pjesmu i ukratko razgovaramo o radnji. Pitam ih razumiju li sve riječi; kako bi podijelili pjesmu na dva dijela.</p>	
<p>3. NAJAVA ZADATAKA</p> <p>Govorim im da ćemo danas u paru, laviranim tušem, crtati strip. Svatko će na jednoj stranici nacrtati jedan dio pjesme. Onaj koji crta prvi dio pjesme treba napisati naslov stripa Grga Čvarak. Tekst ćete ispisati flomasterom i uokviriti oblačićima.</p> <p>Da li je svima jasan zadatak? Može li mi netko ponoviti zadatak?</p>	
<p>4. REALIZACIJA (RAD)</p> <p>Obilazim učenike dok rade, gledam jesu li dobro shvatili zadatak, kako su rasporedili kadrove, gdje ispisuju tekst, da li su napisali naslov, koliko kadrova su nacrtali, da li pravilno koriste tehniku laviranog tuša.</p>	OCJENA:
<p>5. ANALIZA I VREDNOVANJE LIKOVNOG PROCESA I PRODUKATA</p> <p>Na kraju sata na ploču lijepim učeničke radove. Pitam ih što je bio današnji zadatak, jesu li ga svi ispunili, jesu svi napisali naslov, gdje ste ispisali tekst. Čime ste crtali, po čemu su vaši radovi slični reprodukciji na ploči, ističe li se nečiji rad posebno, po čemu.</p>	

Priprema za izvođenje nastavnog sata likovne kulture, 4.razred:

STUDENT: Bernarda Sakoman	Razred	Datum
UČITELJ: Zdenka Matković	4.	21.5.2018.
PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE		
<p>OBRAZOVNI ZADACI:</p> <p>g) Stjecanje znanja: Prepoznati strip kao priču ispričanu slikom i riječju, prepoznati i izražavati kadar kao isječak cjeline i kadrove u nizu u stripu, prepoznati elemente kompozicije, usvojiti tehniku rada s laviranim tušem.</p> <p>h) Stjecanje sposobnosti: Znati što je strip i kako se njime izražavati, opažati kadar kao odnos vidljivog i nevidljivog, znati prepoznati kompoziciju djela.</p> <p>ODGOJNI ZADACI: Poticanje na pozitivan odnos prema radu, naučiti poštivati tuđe radove i uvažavati mišljenja drugih, razvijati etičke i estetičke vrijednosti.</p>	<p>NAČINI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. prema promatranju 2. nakon promatranja 3. prema sjećanju 4. prema zamišljanju 5. prema izmišljanju 	
<p>NASTAVNA JEDINICA</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Cjelina: TOČKA I CRTA 2. Nastavna tema: Kompozicija (smještaj u formatu) 3. Likovno područje: Crtanje/ primijenjeno oblikovanje- dizajn 4. Likovni problemi (ključni pojmovi): kompozicija, strip, kadar 5. Motiv: a) vizualni: strip PONAŠANJE U PROMETU b) nevizualni: c) likovni i kompozicijski elementi kao motiv i poticaj: 6. Likovno tehnička sredstva i likovne tehnike: LAVIRANI TUŠ, flomaster 	<p>OBLICI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Frontalni 2. Individualni 3. Rad u parovima 4. Grupni 	
<p>Nastavno sredstvo – reprodukcija: strip Zagor, Maska na licu.</p>	<p>NASTAVNE METODE:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Analitičko promatranje 2. Demonstracija 3. Razgovor 4. Metoda scenarija 5. Rad s tekstem 6. Kombiniranje 7. Variranje 8. Građenje 9. Razlaganje 	

<p>PLAN PLOČE:</p>	<p>NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA:</p>
<p>KOMPOZICIJA (SMJEŠTAJ U FORMATU)</p> <p>Prvo ispisujemo tekst, zatim crtamo oblačić oko teksta!</p> <p>(DJEČJI RADOVI)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Reprodukcijsko umjetničko djelo 2. Izravno umjetničko djelo 3. Prirodni oblici 4. Načinjeni oblici 5. Dijapozitivi 6. Fotografije 7. Grafoskop 8. Televizor 9. Video 10. Ploča, kreda 11. Ostalo: tuš, pero, kist, čašica za vodu, flomasteri
<p>KORELACIJA: Hrvatski jezik, Priroda i društvo.</p>	
<p>ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA</p>	<p>PRIMJEDBE:</p>
<p>1. PRIPREMA</p> <p>Pozdravljam učenike i predstavljam se. Pitam ih koji pribor su trebali donijeti za današnji sat (tuš, pero, kist, čašicu za vodu). Danas ćemo crtati tehnikom laviranog tuša. Pitam učenike jesu li već radili tom tehnikom. Ponavljamo da je lavirani tuš ustvari tuš razrijeđen vodom. Najprije tušem i perom crtamo osnovni crtež. Zatim u čašu ulijemo malo vode i u nju kapnemo par kapi tuša. Ton će biti svjetliji dodavanjem male količine tuša, a tamniji dodavanjem veće količine tuša. Lavirani tuš na papir nanosimo mekanim kistom. Demonstriram rad s laviranim tušem na papiru na ploči.</p>	

<p>2. MOTIVACIJA</p> <p>Na ploču lijepim reprodukciju stripa Zagor. Pitam učenike:</p> <ul style="list-style-type: none"> - što vide (niz sličica, strip) - kako se zovu te sličice (kadrovi) - što vidite na sličicama, jesu li likovi u pokretu, kako su naglašeni pokreti? - Kakve crte vidite? - kako su likovi smješteni u kadrove (vertikalno, horizontalno) <p>Zaključujemo da je kompozicija raspored elemenata unutar zadanog prostora umjetničkog djela.</p> <ul style="list-style-type: none"> - kako su raspoređeni kadrovi (dva manja u prvom redu, zatim dva velika). <p>Kadrovi se nižu s lijeva na desno i odozgo na dolje. Primijetite da su kadrovi odvojeni!</p> <ul style="list-style-type: none"> - što se u kadrovima osim sličica nalazi (tekst) - gdje je ispisan tekst (u balončićima) <p>Pitam učenike koja prometna pravila znaju? Tko su sve sudionici u prometu? Pješaci, biciklisti, automobili. Kako izgleda vaš put od kuće do škole? Idete li sami, s nekim ili vas roditelji voze? S kakvim se sve prometnim situacijama susrećete? Na što obraćate pažnju kad prelazite cestu? Ima li koji semafor na vašem putu? Znete li prijeći cestu kada vidite policajca koji regulira promet?</p>	
<p>3. NAJAVA ZADATKA</p> <p>Danas ćete u obliku stripa, laviranim tušem,nacrtati i napisati kako se ponašate u prometu na putu od kuće do škole. Tekst ispišite flomasterom i potom oko njega nacrtajte balončić. Naslov stripa je „Ponašanje u prometu“.</p> <p>Tko mi može ponoviti zadatak?</p>	
<p>4. REALIZACIJA (RAD)</p> <p>Obilazim učenike dok rade, gledam jesu li dobro shvatili zadatak, da li su odvojili kadrove, kako su rasporedili kadrove, kako su smjestili likove u kadrove, gdje ispisuju tekst, da li su napisali naslov i autore.</p>	OCJENA:
<p>5. ANALIZA I VREDNOVANJE LIKOVNOG PROCESA I PRODUKATA</p> <p>Na kraju sata na ploču lijepim učeničke radove. Pitam ih što je bio današnji zadatak, jesu li ga svi ispunili, po čemu su vaši radovi slični reprodukcijama na ploči, ističe li se nečiji rad posebno, po čemu.</p>	

